



Nationaal Comité
advies dierproevenbeleid

Herplaatsing van voormalige proefdieren

Advies van het Nationaal Comité advies
dierproevenbeleid (NCad) in opdracht van de
staatssecretaris van Economische Zaken



Het NCad en haar werkwijze

Het Nationaal Comité advies dierproevenbeleid (NCad) is ingesteld voor de bescherming van dieren die worden gebruikt voor wetenschappelijke doeleinden en voor onderwijs. Door advies, kennisuitwisseling en het ontwikkelen van (inter)nationale netwerken wil het NCad een belangrijke bijdrage leveren aan het minimaliseren van het proefdiergebruik, zowel nationaal als internationaal. De ethische toetsing van dierproeven en het Vervangen, Verminderen en Verfijnen (3V's) daarvan staan daarbij centraal.

Leden NCad

Herman Koëter (voorzitter), Henriëtte Bout, Frank Dales, Coenraad Hendriksen, Frauke Ohl (overleden in januari 2016), Jan-Bas Prins en Pieter Roelfsema.

Per 1 februari 2016 is het NCad tijdelijk uitgebreid met Wim de Leeuw als toegevoegd deskundige.



Samenvatting

Het doel van dit advies is het borgen van de kwaliteit van leven van niet-humane primaten (NHP's), honden en katten die levend uit een dierproeventraject komen. Vaak spreekt men in dit soort situaties over mogelijkheden om dieren 'aan te bieden ter adoptie' of 'te pensioneren'. In dit advies wordt gesproken over het 'herplaatsen' van dieren, waarmee bedoeld wordt dat de dieren na levend uit een dierproef te zijn gekomen, tot het eind van hun leven gehuisvest worden op een voor hen geschikte locatie zonder in een dierproef te zijn betrokken.

Echter niet alle dieren die levend uit een proef komen, worden of kunnen worden herplaatst. Daaraan liggen verschillende oorzaken ten grondslag.

De benodigde infrastructuur is soms niet aanwezig, de mogelijkheden voor herplaatsing zijn bij de betreffende instelling niet bekend of men is niet bereid daarin te investeren.

In Nederland bestaan verschillende mogelijkheden om een voormalig proefdier te herplaatsen. Instellingen die deze mogelijkheid bieden, vullen de wijze waarop dat gebeurt (inclusief de selectie van dieren) zelf in. Dit heeft tot gevolg dat er een gevarieerde praktijk van herplaatsing procedures en -protocollen bestaat en herplaatsing van voormalige proefdieren op zeer uiteenlopende wijzen plaatsvindt.

Om te komen tot een geharmoniseerd en transparant herplaatsingsproces heeft het NCad een raamwerk opgesteld waarin het herplaatsingsproces in algemene zin wordt beschreven en toepasbaar is

op meerdere diersoorten. Daarnaast zijn Codes of Practice opgesteld die zich specifiek richten op honden, katten of NHP's.

Vanuit het oogpunt dat dieren een intrinsieke waarde hebben en daarom altijd behandeld moeten worden als wezens met gevoel is het in leven laten voor velen het vertrekpunt voor alle dieren dus ook in het kader van dit advies voor honden, katten en NHP's (het ja-tenzij principe). Vanwege de vooralsnog aan de orde zijnde bijzondere omstandigheden die voor NHP's herplaatsing bemoeilijken, heeft de uitwerking voor NHP's op dit moment een andere lading en reikwijdte dan voor honden en katten.

Er bestaan situaties waarin om goede redenen herplaatsing geen optie is. Dit zijn onder andere de volgende:

1. Het experiment vereist dat de dieren moeten worden gedood omdat (bijvoorbeeld) autopsie essentiële informatie verschaft.
2. Hergebruik is mogelijk, past binnen wettelijke kaders en is ethisch aanvaardbaar, met inachtneming van het cumulatieve ongerief.¹
3. Wetgeving en regelgeving verbiedt de herplaatsing, bijvoorbeeld vanwege risico's voor de volksgezondheid.
4. De Instantie voor Dierenwelzijn (IvD) en aangewezen dierenarts hebben goede redenen aan te nemen dat de kwaliteit van leven en de levensverwachting van het dier te laag zijn na herplaatsing.

¹ Wet op de Dierproeven, artikel 1e lid 2:

In uitzonderlijke omstandigheden en in afwijking van het eerste lid, onderdeel a, kan een projectvergunning worden verleend voor een project waarbij hergebruik van een dier plaatsvindt, indien:

- a. een dierenarts het dier voorafgaand aan de dierproef heeft onderzocht; en
- b. het dier niet meer dan eenmaal is gebruikt in een dierproef die hevige pijn, angst of daarmee gelijkstaand lijden meebrengt.

Om herplaatsen van de honden, katten en NHP's die daarvoor in aanmerking komen te bevorderen en tot een geharmoniseerd proces te komen doet het NCad de volgende aanbevelingen:

1. Bevorder de toepassing van de Codes of Practice ten aanzien van honden, katten en NHP's in de praktijk (zie bijlagen 1, 2 en 3).

Dit door:

- Koepelorganisaties van universiteiten en van de industrie als ook individuele vergunninghoudende instellingen op te roepen de Codes of Practice te implementeren in hun praktijk en de IvD daarbij een leidende rol te geven.

2. Stimuleer een attitudeverandering in het veld waardoor dieren die aan het eind van het experiment niet geëuthanaseerd hoeven te worden, in principe beschikbaar worden gesteld voor herplaatsing, te beginnen bij honden, katten en NHP's.

Dit door:

- Vergunninghoudende instellingen, verantwoordelijke onderzoekers, fokkers, eventuele bemiddelingsorganisaties en andere maatschappelijke organisaties te wijzen op hun gedeelde verantwoordelijkheid en diensgevolge op het belang van onderlinge afstemming en samenwerking ten behoeve van herplaatsing van honden, katten en NHP's.
- Aanvragers te verplichten om in projectaanvragen herplaatsing waar het kan te benoemen en waar herplaatsing niet mogelijk is, de reden daarvoor te duiden.

- Vroege socialisatie te verplichten van NHP's, honden en katten die voor herplaatsing in aanmerking komen.
- Ook herplaatsing van andere daarvoor in aanmerking komende diersoorten te stimuleren middels het door het NCad opgestelde algemene herplaatsingsraamwerk (bijlage 4).

3. Creëer een omgeving waarin verschillende partijen zich inspanssen om herplaatsing mogelijk te maken, inclusief een evenwichtige verdeling van de daarbij behorende kosten.

Dit door:

- partijen in het veld op te dragen een duurzame constructie te realiseren voor de evenredige verdeling van de kosten van herplaatsing.
- Te overwegen om het beoogde fonds 'proefdiervrije innovatie' zoals voorgesteld door de Denktank Dierproeven en Alternatieven ook uit te breiden naar het herplaatsen van proefdieren, daar waar de constructie niet in voorziet, zoals:
 - Particuliere gastlocaties voor het herplaatsen van honden en katten tegemoet te komen door het financieel ondersteunen van onvoorziene bijkomende kosten.
 - De herplaatsingsinfrastructuur voor NHP's te verbeteren en op korte termijn de mogelijkheden tot plaatsing voor niet-humane primaten te verruimen.

Summary

The aim of this opinion is to guarantee the quality of life of non-human primates (NHP's), dogs and cats that survive until the end of an animal procedure. In such situations one often hears talking of offering animals 'for adoption' or putting them out to 'retirement'. This opinion discusses the 'rehomeing' of former laboratory animals, by which we mean that having survived an animal procedure, an animal is able to spend the rest of its life at a location suitable for its needs without being subjected to any further animal procedure.

However, for various reasons, not all animals that survive a procedure are or can be rehomed. For example, the necessary infrastructure may sometimes be lacking, the relevant research establishment may lack the knowledge concerning opportunities for rehomeing or there may be an unwillingness to invest in this process.

Various options exist in the Netherlands for rehomeing a former laboratory animal. Establishments offering such possibilities themselves determine the manner in which this is carried out, including the selection of the animals. As a result, there are various rehomeing procedures and protocols operating in practice whereby former laboratory animals are treated in very diverse ways.

To establish a coordinated and transparent rehomeing process, the Netherlands National Committee for the protection of animals used for scientific purposes (NCad) has drawn up a framework that provides a general description of the rehomeing process applicable to

several different types of animals. More specifically, separate Codes of Practice have been drafted for dogs, cats and NHP's.

Based on the belief that animals have an intrinsic value and should therefore always be treated as sentient beings, the starting point for many people is that in principle all animals should be allowed to live – a principle also adopted in this advisory report on dogs, cats and NHP's (the 'yes-unless' principle). At the present time, due to the current special circumstances that complicate the rehomeing of NHP's, the provisions for NHP's have different implications and scope than those for cats and dogs.

There are also situations where for good reasons rehomeing is not an option, such as:

1. The experiment requires the death of the animals because, for example, an autopsy provides essential information;
2. Reuse is possible, with regard to the statutory framework, ethical considerations and cumulative distress;²
3. Statutory law and regulations prohibit the rehomeing due, for example, to public health risks;
4. The Animal Welfare Body (IvD) and designated veterinarian have good reasons to believe that the quality of life and life expectancy of the animal will not be too low following rehomeing.

² Experiments on Animals Act (*Wet op de Dierproeven* [Wod]), Article 1, section 2: In exceptional cases and as an exception to section 1 (a) of this article, a project licence may be granted for a project that involves the reuse of an animal, if:
a. a veterinary physician has examined the animal prior to the animal procedure; and
b. the animal is used no more than once in an animal procedure that involves significant pain, fear or an equivalent level of suffering.

To encourage the rehoming of eligible cats, dogs and NHP's and to create a coordinated rehoming procedure, the Committee recommends as follows:

1. That the application of the Codes of Practice governing cats, dogs and NHP's be encouraged in practice (see Appendices 1, 2 and 3).

By:

- Calling on the umbrella organisations of universities and industry, as well as individual establishment licensees, to implement the Codes of Practice in their operational activities, in which these Bodies play a leading role.

2. That a change of attitude within the field be encouraged, whereby at the end of an experiment animals do not need to be euthanised and can in principle be rehomed, beginning with dogs, cats and NHP's.

By:

- Reminding establishment licensees, responsible researchers, breeders, any mediating organisations or other social organisations of their shared responsibility, and consequently of the importance of coordination and collaboration between themselves with regard to the rehoming of dogs, cats and NHP's.
- Obligating applicants to indicate in project proposals where rehoming is possible, and where it is not possible, the reason why not.
- Obligating timely socialisation of NHP's, dogs and cats, eligible for rehoming.

- Encouraging the rehoming of other eligible animal species by means of the general rehoming framework drawn up by the Committee (Appendix 4).

3. That an environment be created within which various parties endeavour to enable rehoming, including a balanced division of the attendant costs.

By:

- Obligating the parties in the field to draw up a sustainable system for the balanced division of the costs of rehoming.
- Considering an expansion of the remit of the 'laboratory animal-free innovation' fund ('fonds proefdiervrije innovatie') as proposed by the laboratory animal procedures and alternatives think tank ('Denktank Dierproeven en Alternatieven') to include the rehoming of former laboratory animals in areas that the system does not already cover, such as:
 - Aiding private guest locations for the rehoming of dogs and cats through the financial support for unforeseen additional costs;
 - Improving the rehoming infrastructure for NHP's and – in the short term – to expand the options for their rehoming.

Inhoudsopgave

Inleiding	8
Adviesvraag	10
Advies	11
Onderbouwing advies	12
Bijlage 1 <i>Code of Practice Katten</i>	16
Bijlage 2 <i>Code of Practice Honden</i>	26
Bijlage 3 <i>Code of Practice niet-humane primaten</i>	40
Bijlage 4 <i>Herplaatsingsraamwerk</i>	46
Bijlage 5 <i>Overweging van de uitkomsten van de externe (maatschappelijke) consultatie</i>	52

Inleiding

Het uitgangspunt van de Europese richtlijn en dientengevolge van de Nederlandse Wet op de dierproeven (Wod) is dat dieren een intrinsieke waarde hebben en daarom altijd behandeld moeten worden als wezens met gevoel.^{3,4} Dat betekent dat ervan uitgegaan wordt dat dieren positieve en negatieve gevoelens kunnen ervaren en dat dieren tot op zekere hoogte een bewustzijn vertonen.⁵

In het verlengde hiervan is het vanzelfsprekend dat er in de Nederlandse samenleving mogelijkheden dienen te zijn om dieren die daarvoor in aanmerking komen, herplaatsing aan te bieden als deze niet worden gedood ten behoeve van het experiment en dit in het belang is van het welzijn van het dier.

In dit advies wordt niet over adoptie maar over het ‘herplaatsen’ van dieren gesproken, waarmee bedoeld wordt dat de dieren na levend uit een dierproef te zijn gekomen, tot het eind van hun leven gehuisvest

³ EU richtlijn 2010/63/EU, overweging 12:

Dieren hebben een intrinsieke waarde die moet worden geëerbiedigd. Bovendien bestaat er bij het brede publiek ethische bezorgdheid ten aanzien van het gebruik van dieren in procedures. Dieren moeten daarom altijd worden behandeld als wezens met gevoel en het gebruik ervan in procedures moet worden beperkt tot gebieden die uiteindelijk van nut kunnen zijn voor de gezondheid van mensen of dieren of voor het milieu. Om die reden mag het gebruik van dieren voor wetenschappelijke of onderwijskundige doeleinden alleen worden overwogen als een alternatief voor dierproeven niet voorhanden is. Het gebruik van dieren voor wetenschappelijke procedures op andere onder de bevoegdheid van de Unie vallende gebieden moet worden verboden.

⁴ Wet op de dierproeven (Wod), artikel 1a:

Bij uitoefening van bevoegdheden bij of krachtens deze wet wordt de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier als algemeen uitgangspunt gehanteerd.

⁵ <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>

worden op een voor hen geschikte locatie zonder in een dierproef te worden betrokken.

Herplaatsing is in de praktijk een serieus alternatief voor het doden van dieren als de benodigde infrastructuur daarvoor aanwezig is. Onder ‘infrastructuur’ worden dan de plaatsingsmogelijkheden verstaan, de fysieke faciliteiten, de duurzaamheid van de opvang, de te volgen procedures en de financieringsmogelijkheden.

In Nederland bestaan verschillende mogelijkheden om een voormalig proefdier te herplaatsen. Instellingen die deze mogelijkheid bieden, vullen de wijze waarop dat gebeurt (inclusief de selectie van dieren) zelf in. Dat heeft tot gevolg dat herplaatsing van voormalige proefdieren op zeer uiteenlopende wijzen plaatsvindt. Daaraan liggen verschillende oorzaken ten grondslag, die hieronder worden uiteengezet.

Soms is herplaatsing niet mogelijk omdat de benodigde infrastructuur (faciliteiten, plaatsingsmogelijkheden, procedures, financiering) niet aanwezig is. Soms weten instellingen niet welke mogelijkheden er bestaan voor een eventuele herplaatsing en laten zij kansen onbenut.

Daarnaast speelt dat het slagen van een herplaatsing van een voormalig proefdier in veel gevallen mede afhankelijk is van de toewijding van private vrijwilligersorganisaties, die zich inzetten als bemiddelaar om deze dieren te herplaatsen.

De (minimaal) noodzakelijke voorbereiding voor herplaatsing is mede afhankelijk van de diersoort. Dat geldt ook voor de nazorg die door de instelling wordt geboden na herplaatsing.

Tenslotte speelt dat niet iedere instelling in dezelfde mate bereid is om te investeren, zowel financieel als qua menskracht, in het herplaatsingsproces.

Een aparte groep voormalige proefdieren vormen de niet-humane primaten (NHP's). Zij worden niet aan particulieren voor herplaatsing aangeboden en dienen altijd door professionals te worden verzorgd en begeleid. De hiervoor benodigde infrastructuur is complex.

Op basis van verstrekte gegevens van de NVWA zijn in 2014 93 honden en 52 katten in de categorie 'Adoptie of terug naar de eigenaar' geregistreerd. In dat jaar werden 3 marmosets, 64 resusapen en 18 java-apen in leven gelaten na het einde van de proef. Een groot gedeelte van deze dieren zal waarschijnlijk worden hergebruikt; er werd in dat jaar geen aap voor herplaatsing aangeboden.

De verwachting is dat het aantal geregistreerde dieren in de categorie 'Adoptie of terug naar de eigenaar' hoger zal worden, als een adequate herplaatsing-infrastructuur voorhanden is.

De hierboven genoemde intrinsieke waarde van (proef)dieren impliceert dat euthanasie anders dan in het kader van de proef geen gelijkwaardig alternatief is voor het in leven laten van het dier. Daarom is het in leven laten voor velen⁶ het vertrekpunt voor alle dieren dus ook in het kader van dit advies voor honden, katten en NHP's ('ja-tenzij' principe). Vanwege de voorsnog aan de orde zijnde bijzondere omstandigheden die voor NHP's herplaatsing

⁶ Rekening houdend met het utiliteitsbeginsel en praktische en realistische haalbaarheid.

bemoeilijken, heeft de uitwerking voor NHP's op dit moment een andere lading en reikwijdte dan voor honden en katten.

Er bestaan situaties waarin om goede redenen herplaatsing geen optie is. Dit zijn onder andere de volgende:

1. Het experiment vereist dat de dieren moeten worden gedood omdat (bijvoorbeeld) autopsie essentiële informatie verschaft.
2. Hergebruik is mogelijk, past binnen wettelijke kaders en is ethisch aanvaardbaar, met inachtneming van het cumulatieve ongerief.⁷
3. Wetgeving en regelgeving verbieden de herplaatsing, bijvoorbeeld vanwege risico's voor de volksgezondheid.
4. De IvD en aangewezen dierenarts hebben goede redenen aan te nemen dat de kwaliteit van leven en de levensverwachting van het dier te laag zijn na herplaatsing.

⁷ Wet op de Dierproeven, artikel 1^o lid 2:
In uitzonderlijke omstandigheden en in afwijking van het eerste lid, onderdeel a, kan een projectvergunning worden verleend voor een project waarbij hergebruik van een dier plaatsvindt, indien:
a. een dierenarts het dier voorafgaand aan de dierproef heeft onderzocht; en
b. het dier niet meer dan eenmaal is gebruikt in een dierproef die hevige pijn, angst of daarmee gelijkstaand lijden meebrengt.

Adviesvraag

In haar brief van 31 maart 2015 gaf de staatssecretaris van Economische Zaken (EZ) aan dat de richtlijn 2010/63/EU de mogelijkheid bevat van herplaatsing van voormalige proefdieren en de voorwaarden waaronder dit kan plaatsvinden.

Deze bepalingen en voorwaarden zijn in de Wet op de dierproeven (Wod) overgenomen in verschillende artikelen (art. 13d, 13e, 14c en art. 15). Dieren die zijn gebruikt of bestemd waren om te worden gebruikt in een dierproef kunnen worden vrijgegeven voor herplaatsing wanneer de gezondheidstoestand van het dier dat toelaat, er geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu, en wanneer er passende maatregelen zijn genomen om het welzijn van het dier te waarborgen (art. 13d).

Zowel in binnen- als buitenland bestaat ervaring met het adopteren van voormalige proefdieren. Daaruit valt op te maken dat het opstellen van een beste praktijk ten minste vraagt om een duidelijke afbakening van het herplaatsingsproces, inclusief de voorselectie (voorwaarden) en socialisatie van de voor herplaatsing vrij gegeven dieren, en de (financiële) verantwoordelijkheden die met het herplaatsing(proces) gepaard gaan. Een beste praktijk bevat zodoende een 'stappenplan' waaruit duidelijk blijkt welke beslissingen op welk moment worden genomen alvorens een proefdier al dan niet kan worden geadopteerd.

Het NCad is verzocht voor het opstellen van deze beste praktijk eveneens gebruik te maken van de aanwezige expertise betreffende in beslag genomen dieren bij de Rijksdienst voor Ondernemend

Nederland (RVO.nl), de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming (LID), de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) en de ervaring van andere Europese lidstaten.

Gezien de maatschappelijke belangstelling voor de herplaatsing van voornamelijk honden, katten en NHP's heeft de staatssecretaris van EZ het NCad verzocht zich in eerste instantie op deze diersoorten te richten.

Het advies ziet de staatssecretaris van EZ graag als een beknopt advies met als bijlagen de Codes of Practice.

Advies

Het NCad adviseert de staatssecretaris het volgende:

1. Bevorder de toepassing van de Codes of Practice voor herplaatsing van honden, katten en NHP's in de praktijk (zie bijlagen 1, 2 en 3).

Dit door:

- Koepelorganisaties van universiteiten en van de industrie als ook individuele vergunninghoudende instellingen op te roepen de Codes of Practice te implementeren in hun praktijk en de Instantie voor Dierenwelzijn (IvD) daarbij een leidende rol te geven.
- De ontwikkeling van de herplaatsingspraktijk in Nederland kan worden gevolgd en gepubliceerd door jaarlijkse analyses van de herplaatsingsgegevens zoals verzameld door de Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit (NVWA).

Om een goed functionerende herplaatsingspraktijk te realiseren, is een werkende infrastructuur noodzakelijk. Onder 'infrastructuur' worden de plaatsingsmogelijkheden verstaan, de fysieke faciliteiten, de duurzaamheid van de opvang, de te volgen procedures en de financieringsmogelijkheden. Deze is in voldoende mate aanwezig waar het herplaatsing van honden en katten betreft waardoor het 'Ja, tenzij' principe voor deze diersoorten uitvoerbaar is.

Ten aanzien van NHP's is deze praktijk minder ontwikkeld en herplaatsing van deze dieren vereist daardoor vooralsnog andere maatregelen.

2. Stimuleer een attitudeverandering in het veld waardoor dieren die aan het eind van het experiment niet geëuthanaseerd hoeven te worden, in principe beschikbaar worden gesteld voor herplaatsing, te beginnen bij honden, katten en NHP's.

Dit door:

- Vergunninghoudende instellingen, verantwoordelijke onderzoekers, fokkers, eventuele bemiddelingsorganisaties en andere maatschappelijke organisaties te wijzen op hun gedeelde verantwoordelijkheid en dientengevolge op het belang van onderlinge afstemming en samenwerking ten behoeve van herplaatsing van honden, katten en NHP's.
- Aanvragers te verplichten om in projectaanvragen herplaatsing waar het kan te benoemen en waar herplaatsing niet mogelijk is, de reden daarvoor te duiden.
- Vroege socialisatie te verplichten van NHP's, honden en katten die voor herplaatsing in aanmerking komen.
- Ook herplaatsing van andere daarvoor in aanmerking komende diersoorten te stimuleren middels het door het NCad opgestelde algemene herplaatsingsraamwerk (bijlage 4).

3. Creëer een omgeving waarin verschillende partijen zich inspannen om herplaatsing mogelijk te maken, inclusief een evenwichtige verdeling van de daarbij behorende kosten.

Dit door:

- partijen in het veld op te dragen een duurzame constructie te realiseren voor de evenredige verdeling van de kosten van herplaatsing.

- Te overwegen om het beoogde fonds ‘proefdiervrije innovatie’ zoals voorgesteld door de Denktank Dierproeven en Alternatieven ook uit te breiden naar het herplaatsen van proefdieren, daar waar de constructie niet in voorziet, zoals:
 - Particuliere gastlocaties voor het herplaatsen van honden en katten tegemoet te komen door het financieel ondersteunen van onvoorziene bijkomende kosten.
 - De herplaatsingsinfrastructuur voor NHP’s te verbeteren en op korte termijn de mogelijkheden tot plaatsing voor niet-humane primaten te verruimen.

Onderbouwing advies

Ad 1: Bevorder de toepassing van de Codes of Practice ten aanzien van honden, katten en NHP’s in de praktijk.

De staatssecretaris vroeg het NCad om Codes of Practice te ontwikkelen voor honden, katten en NHP’s. Het NCad heeft op basis van informatie verkregen uit twee werkgroepen drie Codes of Practice ontwikkeld; een voor honden, een voor katten en een voor NHP’s. Als overkoepelend document is een raamwerk opgesteld waarin in algemene zin de kaders voor herplaatsing worden weergegeven. Ook daarvoor hebben beide werkgroepen vanuit hun expertise een bijdrage geleverd. De werkgroepen bestonden uit experts uit zowel binnen- als buitenland.

Het uitgangspunt is dat herplaatsing altijd in het belang van het welzijn van het dier moet zijn. De door het NCad opgestelde Codes of Practice beschrijven welke weg instellingen kunnen bewandelen en welke aspecten zij in overweging dienen te nemen om honden, katten en NHP’s te kunnen laten herplaatsen. De Codes of Practice geven duidelijke handvatten om zo een optimaal ingericht en efficiënt proces te realiseren en werken daarmee optimalisatie en harmonisatie in de hand.

De IvD speelt een centrale rol in de mogelijke herplaatsing in haar capaciteit als adviseur (art. 14c, eerste lid, e). Zij heeft die rol bij het bepalen of een dier geschikt is om te kunnen worden herplaatst.

Daarnaast kunnen zij voorzieningen treffen om een herplaatsingsstructuur binnen een instelling, of middels een onafhankelijke partij, mogelijk te maken.

Het ministerie van EZ is opdrachtgever van de NVWA en kan speerpunten aandragen waarop in een komend jaar bij het toezicht de nadruk dient te worden gelegd. Een speerpunt kan ‘herplaatsing’ zijn, waarbij het gebruik van de Codes of Practice kan worden gemeten door analyse van de verzamelde herplaatsingsgegevens.

Ad 2: Stimuleer een attitude verandering in het veld waardoor dieren die aan het eind van het experiment niet geëuthanaseerd hoeven te worden, in principe beschikbaar worden gesteld voor herplaatsing, te beginnen bij honden, katten en NHP's.

Het NCad acht het zeer gewenst dat, naast het beschikbaar zijn van de Codes of Practice, er een actief beleid wordt gevoerd gericht op het bevorderen van herplaatsing. Het NCad is van mening dat het door regelgeving afdwingen van herplaatsing geen begaanbare weg is; immers, voorkómen moet worden dat proeven juist zo worden opgezet dat aan een dergelijke wettelijke verplichting tot herplaatsing wordt ontkomen.

Het NCad adviseert een beleid dat gericht is op het creëren van omstandigheden die herplaatsing gemakkelijker maken en op het bevorderen van een positieve attitude. Dit beleid dient zich te vertalen in solide arrangementen, waarbij alle betrokken partijen zich inspannen om herplaatsing mogelijk te maken (zie ook Ad 3).

Wijs op gedeelde verantwoordelijkheid

Hoewel IvD's een belangrijke rol spelen in het herplaatsingsproces, hebben zij niet als enige een taak bij herplaatsing van voormalige proefdieren. Het NCad vindt het van belang te wijzen op de gedeelde verantwoordelijkheid van de gehele keten. Het delen van de kosten verbonden aan het herplaatsingsproces is niet alleen redelijk, het reflecteert ook de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de samenleving voor dierenwelzijn. Alleen door samenwerking en optimale afstemming tussen vergunninghoudende instellingen, verantwoordelijke onderzoekers, fokkers, eventuele bemiddelingsorganisaties en maatschappelijke organisaties is een succesvol herplaatsingsproces mogelijk. Het NCad adviseert de staatssecretaris dan ook om deze organisaties te wijzen op hun gedeelde verantwoordelijkheid en dientengevolge op het belang van onderlinge afstemming en samenwerking.

Verplicht vroege socialisatie bij niet-humane primaten, katten en honden

Socialisatie betekent bij honden en katten de gewenning en interactie met mensen en bij niet-humane primaten de gewenning en socialisatie binnen een kolonie.

Vroege socialisatie vergemakkelijkt het herplaatsingsproces in een later stadium en levert tegelijkertijd een voordeel op voor de instellingen zelf; gesocialiseerde dieren zijn minder gestrest en beter hanteerbaar, wat ten goede zal komen aan de kwaliteit van de uitgevoerde dierproeven. Fokkers zijn een belangrijke schakel in de keten omdat zij vaak jonge dieren leveren aan instellingen.

Artikel 13e⁸ van de Wod voorziet erin dat de dieren die voor herplaatsing in aanmerking kunnen komen, gesocialiseerd dienen te worden. Het NCad adviseert de staatssecretaris de huidige verplichting om dieren te socialiseren ten behoeve van herplaatsing uit te breiden naar socialisatie vanaf de geboorte van alle honden, katten en NHP's die in dierproeven worden ingezet en dit te verplichten voor leveranciers, fokkers, houders en gebruikers van deze dieren. Dat verhoogt niet alleen de mogelijkheden van herplaatsing, maar vergemakkelijkt ook de omgang met de dieren tijdens de proef.

Stimuleer ook herplaatsing voor andere diersoorten, naast honden, katten en NHP's

Om een positieve attitude ten aanzien van herplaatsing te helpen bevorderen heeft het NCad, naast de Codes of Practice voor honden, katten en NHP's ook een algemeen herplaatsingsraamwerk opgesteld. Met behulp van dit raamwerk hebben instellingen een format in handen om ook de herplaatsing van andere diersoorten mogelijk te maken en draagt daarmee bij aan een positieve attitude ten aanzien van herplaatsing in het algemeen.

Ad 3. Creëer een omgeving waarin verschillende partijen zich inspanssen om herplaatsing mogelijk te maken inclusief een evenwichtige verdeling van de daarbij behorende kosten.

De financiën

Het NCad erkent dat de kosten met name voor de opvang van NHP's kunnen oplopen, waardoor het beslag op onderzoeksgelden onevenredig zou kunnen worden. Wanneer partijen onderling geen overeenstemming kunnen bereiken over de financiering en tevens blijkt dat financiële kosten obstakels gaan worden die herplaatsing onrealistisch maken, zou een fonds waarop aanspraak gemaakt kan worden, uitkomst kunnen bieden.

Het NCad is van mening dat het beoogde fonds 'proefdiervrije innovatie' zoals voorgesteld door de Denktank Dierproeven en Alternatieven ook kan worden uitgebreid met het herplaatsen van proefdieren.

Het NCad doet hiervoor de volgende suggesties:

- Uitgangspunt zou moeten zijn dat alle betrokken partijen naar evenredigheid bijdragen aan het fonds.
- Bijdragen aan het fonds zouden kunnen bestaan uit:
 - Een algemene heffing op het gebruik van proefdieren, die in relatie staat tot de kosten van herplaatsing van het dier en de wetenschap niet onnodig belemmert;
 - Vrijwillige bijdragen van de opdrachtgevers van onderzoek (veelal de Gezondheidsfondsen, bedrijfsleven) en andere

⁸ Artikel 13e
Wanneer de fokker, leverancier of gebruiker overgaat tot vrijgave ter adoptie van dieren die zijn gebruikt of bestemd waren om te worden gebruikt in een dierproef, past deze een adoptieprocedure toe, die voorziet in de socialisatie van de voor adoptie vrij te geven dieren. Indien het wilde dieren betreft, doorlopen deze, indien nodig een reïntegratieprogramma voordat zij opnieuw in hun habitat worden geplaatst.

maatschappelijke organisaties, met name de goede doelen fondsen.

De op deze wijze gegenereerde middelen zouden vervolgens kunnen worden ingezet voor:

Een financiële stimulans voor gastlocaties van honden en katten

Er lijken vooralsnog voldoende definitieve plaatsingsmogelijkheden voor honden en katten te zijn. Juist de tijdelijke opvang vraagt om extra financiële ondersteuning.

Bij honden en katten bestaan de kosten voor herplaatsing in het herplaatsingsproces uit kosten voor socialisatie, het geschikt maken/trainen van de dieren voorafgaand aan de herplaatsing, eventuele bemiddelingskosten en eventueel tijdelijke opvang. De definitieve opvang en verzorgingskosten worden in beginsel gedragen door de nieuwe eigenaar, doorgaans een particulier.

In Nederland is een enkele particuliere organisatie (SHHH) actief op het gebied van de herplaatsing van voormalige proefdieren (honden en katten) bij particulieren. Het vinden van een definitieve plaatsing blijkt geen probleem, echter voldoende, tijdelijke, goed geëquipeerde opvangcapaciteit is wel vaak een probleem. Het NCad adviseert de staatssecretaris om dit probleem op te lossen door middel van een financiële stimulans, waarmee meer tijdelijke gastlocaties geschikt gemaakt kunnen worden.

Verbetering van de herplaatsingsinfrastructuur en verruiming van de mogelijkheden tot plaatsing voor NHP's.

Het NCad acht het verstandig om voor de korte termijn te werken aan de benodigde herplaatsingsinfrastructuur van NHP's.

Het NCad beveelt daarom aan om:

- Met de betrokken instellingen het potentieel te verwachten aanbod (uit proeven vrijkomende en voor herplaatsing geschikte dieren) te kwantificeren.
- Het vergroten van de opvangmogelijkheden voor NHP's te bevorderen. Daarbij hoort, naast Stichting AAP, het Biomedical Primate Research Centre (BPRC) nadrukkelijk in beeld te zijn, gezien de daar aanwezige kennis en mogelijkheden.
- Te bevorderen dat meerjarige afspraken worden gemaakt tussen gebruikers van NHP's, Stichting AAP en BPRC.

Om de aangedragen oplossingen, zowel voor de korte termijn als voor de lange termijn, concreet vorm te geven, adviseert het NCad aan de staatssecretaris om een gezaghebbend persoon, met verbinding naar de wetenschappelijke wereld en met een bestuurlijke en financiële achtergrond, opdracht te geven met het veld tot een verdere uitwerking te komen.

Bijlage 1 *Code of Practice Katten*

Inhoudsopgave

Inleiding	18
I. Het interne traject	18
Socialisatie en training	18
Geschiktheidscriteria voor herplaatsing	19
Selectieproces	19
II. Het overgangstraject	20
Vorbereiding voor herplaatsing	20
Documentatie	21
Een nieuwe eigenaar vinden	21
Overdracht naar nieuwe eigenaar	22
Kosten	22
III. Het externe traject	23
Nieuwe omgeving	23
Follow-up en nazorg	23
IV. Bijlagen	23
Bijlage 1: De socialisatie en training van katten	23

Code of Practice | Katten

Socialisatie

Hoewel het geen wettelijke eis is, wordt aanbevolen om katten te socialiseren voordat deze in dierproeven worden gebruikt. Dit draagt bij aan een succesvolle en effectieve herplaatsing van voormalige proefdieren. Daarom wordt aanbevolen om bij de fokker al met de socialisatie te beginnen. Gebruikers van proefdieren worden geadviseerd om dieren te verwerven die als voorbereiding op laboratoriumprocedures en op het leven in een huiselijke omgeving zijn gesocialiseerd. Aanbevolen wordt om de socialisatie en training tijdens het verblijf van het dier bij de vergunninghouder voort te zetten.

Selectie

Katten die levend uit een dierproef komen en niet hergebruikt kunnen of mogen worden, kunnen voor herplaatsing in aanmerking komen. Bij het bepalen van de geschiktheid voor herplaatsing moet rekening worden gehouden met de leeftijd en levensverwachting, de algehele gezondheid en de psychosociale toestand van het dier en, indien van toepassing, de impact van eventuele operaties. De Instantie voor Dierenwelzijn adviseert de vergunninghouder over de geschiktheid van het dier voor herplaatsing. Dit advies komt tot stand na overleg met de aangewezen dierenarts, een gedragsdeskundige en/of de verzorger van het dier.

Vorbereiding voor Herplaatsing

Zodra de kandidaten voor herplaatsing zijn geïdentificeerd, begint het overgangstraject, waarin de dieren worden voorbereid op hun nieuwe thuis. Daarbij moet rekening worden gehouden met socialisatie, gewenning, training en veterinaire verzorging. Voordat het dier aan de nieuwe eigenaar wordt overgedragen, wordt een gezondheidscontrole uitgevoerd door een voor de diersoort deskundige dierenarts. Daarnaast wordt er een rapport over het gedrag opgesteld door een gedragsdeskundige en/of de verzorger die het meest bekend is met het dier.

Een nieuwe eigenaar

Een goede match tussen de kat en zijn nieuwe eigenaar(s) is essentieel voor het succes van herplaatsing. De nieuwe leefomgeving van de kat moet voldoen aan de behoeften en eventuele problemen van het dier. Daarom is het noodzakelijk dat relevante informatie wordt uitgewisseld en betrokkenen goed worden geïnformeerd. Het is raadzaam om een gespecialiseerde partij bij het herplaatsingsproces te betrekken. Dat kan een externe partij zijn, maar ook een in herplaatsing gespecialiseerde partij binnen de vergunninghoudende instelling.

Overdracht naar nieuwe eigenaar

Herplaatsing gaat over het algemeen gepaard met een overdracht van eigendom. Het is belangrijk dat rekening wordt gehouden met de juridische aspecten van overdracht van eigendom. Documentatie over de uitgevoerde gezondheidscontrole, de medische geschiedenis van de kat en informatie over zijn gedrag wordt aan de nieuwe eigenaar(s) verstrekt.

Follow up

Nieuwe eigenaars moeten ervan verzekerd zijn dat na herplaatsing advies altijd beschikbaar is. Door vier tot acht weken na herplaatsing een follow-upbezoek te brengen kan het gedrag van het dier in de nieuwe leefomgeving worden beoordeeld en kunnen er vragen en/of problemen worden besproken waarmee de eigenaar en/of herplaatsingsorganisatie mogelijk worden geconfronteerd.

Inleiding

Het doel van deze Code of Practice is het borgen van de kwaliteit van leven van voormalige proefkatten die levend uit een dierproeventraject komen en voor herplaatsing in aanmerking komen.

I. Het interne traject Socialisatie en training

Hoewel het geen wettelijke eis is, wordt aanbevolen om katten te socialiseren voordat deze voor dierproeven worden gebruikt, om de kans op een succesvolle en effectieve herplaatsing te vergroten. Een vroege socialisatie draagt bovendien bij aan het goed functioneren van de katten in een laboratoriumomgeving. Het wordt aanbevolen dat de gebruikers van proefdieren dieren verwerven die voor dierproeven zijn gesocialiseerd en die vertrouwd zijn met de stimuli en situaties waarmee voormalige proefdieren in een huiselijke omgeving worden geconfronteerd. Fokkers dienen derhalve te beschikken over een compleet socialisatieprogramma, dat wordt voortgezet tijdens het verblijf van het dier bij de vergunninghouder.

Training van de katten is erop gericht dat zij:

1. kunnen functioneren in een laboratoriumomgeving
2. kunnen deelnemen aan dierproeven zonder gedrag te vertonen dat op angst of leed duidt
3. na herplaatsing goed kunnen functioneren in een huiselijke omgeving

Elke vergunninghouder dient te bepalen welke combinatie van vaardigheden de katten moeten leren, afhankelijk van de routine

waarmee de dieren worden geconfronteerd. De vaardigheden die nodig zijn om aan proeven te kunnen deelnemen zullen per vergunninghouder sterk verschillen. Alle dieren moeten zodanig worden getraind dat ze vertrouwd zijn met de procedures waaraan ze bij proeven worden onderworpen.

Tijdens het verblijf bij de vergunninghoudende instelling moeten vaardigheden worden ontwikkeld die nodig zijn binnen een huiselijke omgeving. De training dient te worden gebaseerd op positieve bevestiging. Er mag geen gebruik worden gemaakt van straffen, d.w.z. het gebruik van aversieve technieken zoals waterspuitflessen, 'corrigerende' halsbanden en dergelijke.

Katten die aan mensen gewend zijn zullen minder stress ervaren dan katten die dat niet zijn. De kans op een succesvolle herplaatsing neemt toe als de kat met zo veel mogelijk verschillende mensen interactie heeft, zodat deze op die manier vertrouwen krijgt in de omgang met mensen.

Het trainingsplan dient er enerzijds op gericht te zijn katten vaardigheden aan te leren die nodig zijn voor het uitvoeren van biotechnische proeven, en anderzijds op het voorbereiden van de kat op de overplaatsing naar een huiselijke omgeving. Bij deze Code of Practice is een voorbeeld van een socialisatieproces gevoegd, plus diverse oefeningen die kunnen worden opgenomen in een trainingsplan.

De effectiviteit van de training dient regelmatig te worden geëvalueerd, waarna eventueel de nodige wijzigingen kunnen worden

aangebracht om een optimale training en het gewenste eindresultaat te garanderen. De ontwikkeling van de kat tijdens het socialisatieproces en de training moet worden gemonitord. Daarbij worden niet alleen de prestaties van de kat bij specifieke trainingsoefeningen beoordeeld, maar ook het karakter en gedrag van het dier moeten worden beoordeeld, zodat de verzorger kan bepalen of deze zijn verbeterd dan wel verslechterd.

Geschiktheidscriteria voor herplaatsing

Volgens artikel 13d van de Wet op de dierproeven kan een dier alleen voor herplaatsing worden vrijgegeven als (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) er geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu en (c) er passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

De kwaliteit van leven is cruciaal bij het beoordelen van de geschiktheid van een dier. Een voormalige proefkat kan alleen een huisdier worden als deze in een huiselijke omgeving kan functioneren. Daarom moet bij de beoordeling van de geschiktheid voor herplaatsing worden gekeken naar de kwaliteit van leven, niet de overlevingskans. Bij de beoordeling van het dier moeten de volgende aspecten worden meegenomen:

- de leeftijd en levensverwachting van het dier
- de algemene gezondheid van het dier
- de psychologische toestand van het dier
- indien van toepassing, de impact van eventuele operaties die aan herplaatsing vooraf zullen gaan

Het dier moet in goede, niet per se in optimale, gezondheid verkeren. De nieuwe eigenaar moet om kunnen gaan met een (mogelijke) aandoening. Als het dier een medische indicatie heeft kan het alsnog zeer geschikt zijn voor herplaatsing, op voorwaarde dat er een realistische en redelijke behandeling voorhanden is, zodat de prognose op lange termijn goed is. Ook in dat verband moet de nadruk liggen op het borgen van de kwaliteit van leven van het dier.

Er zullen gezondheidsrapporten beschikbaar worden gemaakt en er zal advies worden gegeven met betrekking tot eventuele zoonosen. Een virusstatus op zich is geen reden om niet tot herplaatsing over te gaan.

Als besloten is een dier voor herplaatsing vrij te geven wordt het dier indien nodig geopereerd, bijvoorbeeld om geïmplanteerde instrumenten te verwijderen. Tegen dergelijke operaties bestaan geen juridische bezwaren. Het doel van een dergelijke operatie is om verder lijden tot een minimum te beperken. De dierenarts beslist of er wel of niet wordt geopereerd, op basis van een beoordeling van de verwachte impact van de operatie, de verwachte kwaliteit van leven op de lange termijn én de balans daartussen.

Selectieproces

Het uiteindelijke besluit om een dier wel of niet te herplaatsen ligt bij de vergunninghouder. De vergunninghouder wordt geadviseerd door de Instantie voor Dierenwelzijn (IvD). De IvD brengt advies uit nadat overleg heeft plaatsgevonden met de aangewezen dierenarts, een gedragsdeskundige (expert met formele kwalificaties op het gebied van normaal en abnormaal gedrag van een diersoort en

gedragsbeheersing en -verandering) en/of de dierenverzorger die verantwoordelijk is voor de dagelijkse verzorging van het dier.

- De aangewezen dierenarts draagt bij aan de beoordeling van de gezondheid van het dier. Deze beoordeelt de mogelijkheden met het oog uitsluitend op de kwaliteit van leven van het dier.
- Een gedragsdeskundige en/of de verzorger die het best bekend is met het dier/de diersoort dient het gedrag en de geschiktheid voor herplaatsing van het dier te beoordelen. Er kan informatie worden ingewonnen bij andere bronnen, zoals de aangewezen dierenarts of, indien van toepassing, de verzorger van het dier. Dierenartsen en diervorzorgers die dit type beoordeling doen dienen een goed inzicht te hebben in soortspecifiek gedrag, inclusief ongewenst of afwijkend gedrag, gedragsbeheersing en -verandering én het stellen van een prognose van eventueel ongewenst of afwijkend gedrag.

II. Het overgangstraject

Het proces wordt gecoördineerd door een herplaatsingsorganisatie. Dat kan een externe organisatie zijn – geen particulier persoon, maar bijvoorbeeld een onafhankelijke organisatie met ervaring op het gebied van de herplaatsing van (proef-)dieren – maar ze kan ook deel uitmaken van de vergunninghoudende instelling die dieren vrijgeeft voor herplaatsing.

Het is van belang dat gedurende het gehele proces de geldende beleids- en juridische kaders in acht genomen worden, zoals het Besluit Houders van Dieren en de beleidsregels kwaliteit opvang dieren.

Voorbereiding voor herplaatsing

Als eenmaal duidelijk is welke dieren vrijgegeven worden voor herplaatsing, worden deze verder voorbereid op hun nieuwe thuis. Bij de voorbereiding van de dieren moet aandacht worden besteed aan de volgende aspecten:

Socialisatie, gewenning en training

Volgens artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod)⁹ moet er een herplaatsingsprocedure worden toegepast die voorziet in de socialisatie van de vrij te geven dieren. Het belang van socialisatie is in een eerdere paragraaf al benadrukt. Zintuiglijke prikkels moeten deel uitmaken van de training. Het is raadzaam om dieren in het laboratorium in het kader van het normale gewenningsproces zo veel mogelijk bloot te stellen aan verschillende visuele, tactiele en auditieve prikkels. Idealiter doen alle proefkatten ervaring op met mensen van beide geslachten en uiteenlopende verschijning. Mannen met baarden, mensen met een bril, mensen met verschillende soorten kleren aan en mensen die grote voorwerpen dragen zijn allemaal een waardevolle prikkel voor proefdieren. Dieren kunnen ook moeite hebben met wennen aan kinderen en dieren van een andere soort. Volgens dierenwelzijnsorganisaties is dat de meest voorkomende reden voor het mislukken van herplaatsing. Ook tactiele prikkels zijn belangrijk. Denk daarbij aan verschillende ondergronden, zoals gras of tapijt.

⁹ **Artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod):** Wanneer de fokker, leverancier of gebruiker overgaat tot vrijgave ter adoptie van dieren die zijn gebruikt of bestemd waren om te worden gebruikt in een dierproef, past deze een adoptieprocedure toe, die voorziet in de socialisatie van de voor adoptie vrij te geven dieren. Indien het wilde dieren betreft, doorlopen deze indien nodig een reïntegratieprogramma voordat zij opnieuw in hun habitat worden geplaatst.

Veterinaire zorg

Streng toezicht op de gezondheid van proefdieren is al een voorwaarde voor de verzorging en het gebruik daarvan, maar een aanvullende specifieke beoordeling door een dierenarts en bevestiging van vaccinatie en certificering zijn essentieel. De dieren worden ontwormd en er wordt een geschikte vorm van anticonceptie overwogen.

Documentatie

Een kat wordt vergezeld van één rapport, met daarin relevante informatie over:

- de gezondheid
- het gedrag (ook met betrekking tot een huiselijke omgeving)
- het welzijn
- de medische toestand
- de medische geschiedenis
- medisch advies

Voordat het dier aan de nieuwe eigenaar wordt overgedragen, moet door een voor de diersoort deskundige dierenarts een gezondheidscontrole worden uitgevoerd. De dierenarts bepaalt of het dier gezond is, dan wel een medische aandoening heeft waarvoor de prognose bij een realistische behandeling op lange termijn goed is. Dit gezondheidsrapport wordt verstrekt aan de nieuwe eigenaar(s) van de kat. Het welzijnsdagboek van de kat, met daarin informatie over het huisvestingsverleden en het karakter van de kat, wordt bijgevoegd. Ook de medische geschiedenis van het dier dient goed gedocumenteerd te zijn, en voorzien van passend advies in geval van potentiële zoönoses.

Daarnaast wordt er een rapport over het gedrag opgesteld door een gedragsdeskundige en/of de verzorger die het meest bekend is met het dier. Het gedragsprofiel van de kat beschrijft de vaste karaktereigenschappen, de omgang met andere huisdieren en mensen, het gedrag in een nieuwe of onbekende omgeving én eventuele angsten, ongewenste gedragingen of gedragsproblemen van de kat. Ook eventuele gevallen van agressie moeten in het rapport worden opgenomen.

Een nieuwe eigenaar vinden

Om te voorkomen dat proefkatten in een emotionele opwelling worden gekocht, dienen alleen goed geïnformeerde en getrainde personen in aanmerking te komen als mogelijke nieuwe eigenaar. De selectie van potentiële nieuwe eigenaars kan worden gebaseerd op de volgende criteria:

- motivatie
- de bereidheid om indien nodig professioneel advies in te winnen
- de (persoonlijke/gezins-) situatie en de omgeving van het huis

Het is belangrijk dat de verwachtingen aan het begin van het proces worden afgestemd en dat aan potentiële nieuwe eigenaars wordt uitgelegd wat zij kunnen verwachten, mede in verband met (latere) huisbezoeken.

Eigenschappen van nieuwe eigenaar

- Potentiële eigenaars moeten goede kennis hebben van het houden en verzorgen van katten. Daaronder valt (1) kennis van de algemene behoeften van katten, met name wat betreft lichaamsbeweging, sociale behoeften en preventieve veterinaire zorg (vaccinaties,

ontwormen et cetera). Ook dienen potentiële eigenaars inzicht te hebben in de lichaamstaal en het gedrag van katten. Daarnaast moeten zij aantonen (2) over de financiële middelen en tijd te beschikken die nodig zijn om een kat te kunnen verzorgen. Tenslotte moeten potentiële eigenaars (3) inzicht hebben in de individuele behoeften van de kat die zij willen adopteren. Daaronder vallen ook de specifieke gedragingen en veterinaire-medische behoeften van het dier.

- Met het oog op de hierboven genoemde punten 1 en 2 dient de herplaatsingsorganisatie katten uitsluitend bij potentiële eigenaars te plaatsen die aantoonbaar kennis hebben van het houden en verzorgen van katten en die over de tijd en financiële middelen beschikken die daarvoor nodig zijn.

Er kunnen workshops of trainingssessies worden georganiseerd om potentiële eigenaars van goede informatie en advies te voorzien over hoe ze met eventuele problemen kunnen omgaan. Om te voorkomen dat de dieren voor (commerciële) fokdoeleinden worden gekocht, kan worden overwogen het dier te steriliseren.

Het is de verantwoordelijkheid van de de Instantie voor Dierenwelzijn (IvD) en/of de herplaatsings-organisatie om de kat goed te beoordelen op eventueel ongewenst gedrag dat gevolgen kan hebben voor de geschiktheid als huisdier. Problemen die vaak voorkomen bij voormalige proefkatten zijn: angst gerelateerde gedragsstoornissen, bijvoorbeeld angst voor mensen, voorwerpen of dieren die in een laboratoriumomgeving niet vaak voorkomen, plassen of ontlasten op ongewenste plaatsen, scheiding gerelateerde problemen et cetera.

Medisch dossier en advies

Het is de verantwoordelijkheid van de Instantie voor Dierenwelzijn en/of de herplaatsingsorganisatie om de potentiële eigenaar te informeren over de medische geschiedenis van de kat. Daarbij moet speciaal de nadruk worden gelegd op aanwezige medische aandoeningen en de zorg daarvoor, alsmede ras specifieke medische problemen die zich kunnen voordoen naarmate de kat ouder wordt. Voor een succesvolle herplaatsing is het essentieel dat deze informatie wordt afgestemd op de individuele kat die wordt herplaatst.

Overdracht naar nieuwe eigenaar

De herplaatsing gaat meestal gepaard met een overdracht van eigendom. Het is belangrijk dat hierbij rekening wordt gehouden met de juridische aspecten van overdracht van eigendom.

Kosten

De vergunninghoudende instelling dient er rekening mee te houden dat het herplaatsen van voormalige proefdieren kosten met zich meebrengt. Er worden kosten gemaakt bij het interne traject, bijv. voor socialisatie, training, vervoer en, indien van toepassing, operaties, én bij het externe traject, bijv. voor aanpassingen aan de tijdelijke huisvesting om deze geschikt te maken voor het dier, medische kosten, et cetera. Alle kosten moeten worden meegenomen in de overweging.

III. Het externe traject

Nieuwe omgeving

De geschiktheid van de nieuwe thuisomgeving is bepalend voor het succes van herplaatsing. Voor een goede match tussen kat en nieuwe eigenaar is het belangrijk om rekening te houden met de persoonlijke situatie van de nieuwe eigenaar en de omgeving van zijn/haar woning.

Follow-up en nazorg

Nieuwe eigenaars moeten ervan worden verzekerd dat zij altijd advies kunnen vragen. Advies kan worden verstrekt door deskundige en competente personen, bijvoorbeeld een daartoe aangewezen persoon bij de vergunninghoudende instelling, een speciaal aangewezen lokale dierenarts of, als er een herplaatsingsorganisatie betrokken is, een van de medewerkers daarvan. Indien nodig kan er specialistisch advies worden ingewonnen bij een gedragsdeskundige of dierenarts. Door één tot twee maanden na de herplaatsing een follow-upbezoek te brengen kan het gedrag van het dier in de nieuwe leefomgeving worden beoordeeld en kunnen er vragen en/of problemen worden besproken waarmee de eigenaar en/of herplaatsingsorganisatie eventueel wordt geconfronteerd.

Elk dier reageert anders op de herplaatsing naar een nieuwe omgeving. Voor dieren die niet gewend raken aan hun nieuwe thuis moet iets anders worden geregeld. Daarbij is het mogelijk dat het dier weer terugkeert naar de herplaatsingsorganisatie. In dat geval wordt beoordeeld waarom het dier niet kon wennen en of het dier geschikt is voor een leven als huisdier. Als het dier als geschikt wordt beschouwd, dan moet er al het redelijke aan worden gedaan om

ervoor te zorgen dat een volgende poging wel slaagt. Daarbij kan worden gedacht aan het inschakelen van een (veterinair) gedragsdeskundige of andere specialist om de geschiktheid van het dier en de toekomstige eigenaar te beoordelen en de gedragsverandering en -beheersing van het huisdier in de nieuwe omgeving te begeleiden.

IV. Bijlagen

Bijlage 1: De socialisatie en training van katten

Kittens van 0-8 weken oud -> Verblijf in de zorgafdeling

Katten doorlopen een inprentingsfase wanneer zij drie tot acht weken oud zijn (eerste socialisatieperiode). Tijdens die periode moet er dagelijks aandacht aan katten worden besteed. Ze moeten elke dag worden opgepakt en een tijdje vastgehouden, bij voorkeur door verschillende mensen. Op die manier kunnen de dieren wennen aan mensen en aan worden opgepakt, waardoor ze zich beter zullen ontwikkelen. Vanaf de leeftijd van zes weken moet er met een kat worden gespeeld. Kittens zijn met name geïnteresseerd in het achtervolgen en vangen van prooien. Het is belangrijk om bij dat spel geen handen of voeten te gebruiken, om te voorkomen dat de dieren deze als speelgoed gaan beschouwen. Met touwtjes en bungelende objecten kan een prooi worden nagebootst. Kittens moeten ook het klimmen oefenen. Daarnaast is het belangrijk om katten te laten wennen aan verschillende soorten geluiden. Achtergrondmuziek uit de radio is daar geschikt voor, en ook is het belangrijk om regelmatig tegen de dieren te praten. Vanaf de leeftijd van zeven weken zullen ze

meer geneigd zijn zich terug te trekken wanneer ze met een nieuw voorwerp worden geconfronteerd. Daarom is het belangrijk hen regelmatig van nieuw speelgoed te voorzien.

Kittens van 8-16 weken oud -> Verblijf in de onderzoeksinstelling

De tweede socialisatiefase van katten begint wanneer ze tussen acht en negen weken oud zijn en duurt totdat ze zestien weken zijn. Tijdens die periode leert de kat hoe hij zich in sociale situaties moet gedragen en hoe hij moet omgaan met agressie. Een gebrekkige socialisatie vergroot de kans op latere gedragsproblemen. Met jonge katten moet regelmatig worden gespeeld, zodat ze kunnen wennen aan hun verzorgers. Kittens zijn het meest speels wanneer ze tussen negen en veertien weken oud zijn. Jonge katten moeten elke dag worden verzorgd, door verschillende mensen. Het is belangrijk dat de katten wennen aan deze afwisseling van verzorgers.

Katten > 16 weken

Katten ouder dan zestien weken (vier maanden) hebben de inprentingsfase en de tweede socialisatiefase afgesloten, hoewel dat nog niet wil zeggen dat ze dan geen aandacht of socialisatie-oefeningen meer nodig hebben: ook oudere katten kunnen nog veel leren. Er kan met de katten worden gespeeld tijdens de dagelijkse omgang, bijvoorbeeld door ze in de dierenkamer achter een bungelend touwtje aan te laten rennen. Er kan met een laserpunt op de vloer en muren een lichtpuntje worden geprojecteerd dat ze kunnen achtervolgen, of er kunnen pingpongballen over de vloer worden gestrooid. Ook lege voederzakken of kartonnen dozen zijn geschikt als speelgoed.

Houd er rekening mee dat katten snel op een speeltje uitgekeken raken. Het is daarom belangrijk om speeltjes regelmatig (liefst dagelijks) te vervangen.

Trainingsoefeningen

Aaien en oppakken

Ga in de dierenkamer rustig op de grond zitten. Sommige katten komen vanzelf aangelopen om te worden geaaid, anderen moeten worden gelokt. Om katten aan de handen van de verzorger te laten wennen, kan deze proberen de kat uit zijn of haar hand te laten eten (zorg ervoor dat de voederbakjes pas na deze oefening worden gevuld!). Probeer een kat die niet geaaid wil worden te lokken met een stukje draad aan een stok, waarbij de stok als verlengstuk van de arm wordt gebruikt. Het doel van deze oefening is dat de kat leert dat geaaid worden niets is om bang voor te zijn. Nadat de kat is geaaid, moet deze worden opgepakt. Doe dat zo rustig mogelijk. Als een kat angstig of onzeker is, kan het goed zijn er eerst wat mee te spelen, zodat het dier went aan de aanwezigheid van de verzorger in de dierenkamer.

In bedwang houden op een onderzoekstafel

Als de kat zich eenmaal laat aaien en oppakken, is het tijd voor de tweede stap. Kijk hoe de kat reageert als zijn flanken worden betast wanneer hij wordt opgetild. Als de kat dat accepteert, bestaat de volgende stap uit het in bedwang houden van de kat voor de verschillende proeven, zoals het afnemen van bloed of het toedienen van een intramusculaire of onderhuidse injectie. Denk eraan dat dit

een oefening is: de kat mag niet bang of onrustig worden. Intensiveer de oefeningen geleidelijk, zodat de kat positieve associaties opbouwt.

Scheerapparaat

Als bovenstaande oefeningen gelukt zijn, kan de kat nu bekend worden gemaakt met het elektrische scheerapparaat. Zorg ervoor dat het scheerapparaat in eerste instantie uit staat. Wrijf er rustig mee over de nek en beide voorpoten van de kat. Als de kat dat accepteert, kan het scheerapparaat worden ingeschakeld zodat de kat aan het geluid kan wennen. Wrijf dan rustig met de achterkant van het scheerapparaat over de nek en beide voorpoten van de kat.

Oefening met transportkooi

Zet gedurende enkele dagen een transportkooi in de dierenkamer, zodat de katten daaraan kunnen wennen. Op die manier hebben de katten tijd om de kooi te onderzoeken en daaraan te ruiken. Tegelijkertijd neemt de kooi de geur van de katten aan. Zijn de katten eenmaal aan de kooi gewend, probeer dan een kat in de kooi te doen en het deurtje te sluiten. Als de kat dat accepteert, de kooi optillen en even rond dragen. Daarna het deurtje weer openen. Herhaal deze oefening elke dag, waarbij de kat geleidelijk steeds langer in de kooi verblijft.

Trainingsresultaten en het vaststellen van het karakter

De resultaten van elke trainingsoefening worden op het trainingsformulier genoteerd. Per dier wordt één formulier gebruikt, met ruimte voor meerdere trainingsdata. Zo wordt het eenvoudig om de resultaten van de vorige oefening te bekijken en vast te stellen

waar nog aandachtspunten liggen. Er wordt een score van 1 tot 3 toegekend, waarbij 1 voor een zeer slecht trainingsresultaat staat, een 2 voor een slecht resultaat en een 3 voor een goed resultaat. Op dit formulier wordt ook een indicatie van het karakter genoteerd, zodat de verzorger kan zien of het karakter van de kat is verbeterd of juist verslechterd.

Bijlage 2 Code of Practice Honden

Inhoudsopgave

Inleiding	28
I. Het intern traject	28
Socialisatie en training	28
Geschiktheidscriteria voor herplaatsing	29
Selectieproces	29
II. Het overgangstraject	30
Vorbereiding voor herplaatsing	30
Documentatie	31
Een nieuwe eigenaar vinden	31
Overdracht naar nieuwe eigenaar	32
Kosten	32
III. Het externe traject	33
Nieuwe omgeving	33
Follow-up en nazorg	33
IV. Bijlagen	33
Bijlage 1: De socialisatie van honden	33
Bijlage 2: De socialisatie en training van honden	35

Code of Practice | Honden

Socialisatie

Hoewel het geen wettelijke eis is, wordt aanbevolen om honden te socialiseren voordat deze in dierproeven worden gebruikt. Dit draagt bij aan een succesvolle en effectieve herplaatsing van voormalige proefdieren. Daarom wordt aanbevolen om bij de fokker al met de socialisatie te beginnen. Gebruikers van proefdieren worden geadviseerd om dieren te verwerven die als voorbereiding op laboratoriumprocedures en op het leven in een huiselijke omgeving zijn gesocialiseerd. Aanbevolen wordt om de socialisatie en training tijdens het verblijf van het dier bij de vergunninghouder voort te zetten.

Selectie

Honden die levend uit een dierproef komen en niet hergebruikt kunnen of mogen worden, kunnen voor herplaatsing in aanmerking komen. Bij het bepalen van de geschiktheid voor herplaatsing moet rekening worden gehouden met de leeftijd en levensverwachting, de algehele gezondheid en de psychosociale toestand van het dier en, indien van toepassing, de impact van eventuele operaties. De Instantie voor Dierenwelzijn adviseert de vergunninghouder over de geschiktheid van het dier voor herplaatsing. Dit advies komt tot stand na overleg met de aangewezen dierenarts, een gedragsdeskundige en/of de verzorger van het dier.

Vorbereiding voor Herplaatsing

Zodra de kandidaten voor herplaatsing zijn geïdentificeerd, begint het overgangstraject, waarin de dieren worden voorbereid op hun nieuwe thuis. Daarbij moet rekening worden gehouden met socialisatie, gewenning, training en veterinaire verzorging. Voordat het dier aan de nieuwe eigenaar wordt overgedragen, wordt een gezondheidscontrole uitgevoerd door een voor de diersoort deskundige dierenarts. Daarnaast wordt er een rapport over het gedrag opgesteld door een gedragsdeskundige en/of de verzorger die het meest bekend is met het dier.

Een nieuwe eigenaar

Een goede match tussen de hond en zijn nieuwe eigenaar(s) is essentieel voor het succes van herplaatsing. De nieuwe leefomgeving van de hond moet voldoen aan de behoeften en eventuele problemen van het dier. Daarom is het noodzakelijk dat relevante informatie wordt uitgewisseld en betrokkenen goed worden geïnformeerd. Het is raadzaam om een gespecialiseerde partij bij het herplaatsingsproces te betrekken. Dat kan een externe partij zijn, maar ook een in herplaatsing gespecialiseerde partij binnen de vergunninghoudende instelling.

Overdracht naar nieuwe eigenaar

Herplaatsing gaat over het algemeen gepaard met een overdracht van eigendom. Het is belangrijk dat rekening wordt gehouden met de juridische aspecten van overdracht van eigendom. Documentatie over de uitgevoerde gezondheidscontrole, de medische geschiedenis van de hond en informatie over zijn gedrag wordt aan de nieuwe eigenaar(s) verstrekt.

Follow up

Nieuwe eigenaars moeten ervan verzekerd zijn dat na herplaatsing advies altijd beschikbaar is. Door vier tot acht weken na herplaatsing een follow-upbezoek te brengen kan het gedrag van het dier in de nieuwe leefomgeving worden beoordeeld en kunnen er vragen en/of problemen worden besproken waarmee de eigenaar en/of herplaatsingsorganisatie mogelijk worden geconfronteerd.

Inleiding

Het doel van deze Code of Practice is het borgen van de kwaliteit van leven van voormalige proefhonden die levend uit een dierproeventraject komen en voor herplaatsing in aanmerking komen.

I. Het interne traject Socialisatie en training

Hoewel het geen wettelijke eis is, wordt aanbevolen om honden te socialiseren voordat deze voor dierproeven worden gebruikt, om de kans op een succesvolle en effectieve herplaatsing te vergroten. Een vroege socialisatie draagt bovendien bij aan het goed functioneren van de honden in een laboratoriumomgeving. Het wordt aanbevolen dat de gebruikers van proefdieren dieren verwerven die voor dierproeven zijn gesocialiseerd en die vertrouwd zijn met de stimuli en situaties waarmee voormalige proefdieren in een huiselijke omgeving worden geconfronteerd. Fokkers dienen derhalve te beschikken over een compleet socialisatieprogramma, dat wordt voortgezet tijdens het verblijf van het dier bij de vergunninghouder.

Training van de honden is erop gericht dat zij:

1. kunnen functioneren in een laboratoriumomgeving
2. kunnen deelnemen aan dierproeven zonder gedrag dat op angst of leed duidt
3. na herplaatsing goed kunnen functioneren in een huiselijke omgeving

Elke vergunninghouder dient te bepalen welke combinatie van vaardigheden hun honden moeten leren, afhankelijk van de routine waarmee de dieren worden geconfronteerd. De vaardigheden die nodig zijn om aan proeven te kunnen deelnemen zullen per vergunninghouder sterk verschillen. Alle dieren moeten zodanig worden getraind dat ze vertrouwd zijn met de procedures waaraan ze bij proeven worden onderworpen.

Tijdens het verblijf bij de vergunninghoudende instelling moeten vaardigheden worden ontwikkeld die nodig zijn binnen een huiselijke omgeving. Voorbeelden daarvan zijn basisgehoorzaamheid, zoals naast de verzorger lopen zonder te trekken, mensen begroeten zonder tegen ze op te springen en aan de leiband langs andere honden lopen zonder te trekken. De training dient te worden gebaseerd op positieve bevestiging. Er mag geen gebruik worden gemaakt van straffen, d.w.z. het gebruik van aversieve technieken zoals waterspuitflessen, ‘corrigerende’ halsbanden en dergelijke.

Honden die aan mensen gewend zijn zullen minder stress ervaren dan honden die dat niet zijn. De kans op een succesvolle herplaatsing neemt toe, als de hond met veel verschillende mensen interactie heeft. Op deze manier krijgt de hond vertrouwen in de omgang met mensen.

Het trainingsplan dient er enerzijds op gericht te zijn honden vaardigheden aan te leren die nodig zijn voor het uitvoeren van biotechnische proeven, en anderzijds op het voorbereiden van de hond op de overplaatsing naar een huiselijke omgeving. Bij deze Code of Practice is een voorbeeld van een socialisatieproces gevoegd, plus diverse oefeningen die kunnen worden opgenomen in een trainingsplan.

De effectiviteit van de training dient regelmatig te worden geëvalueerd, waarna eventueel de nodige wijzigingen kunnen worden aangebracht om een optimale training en het gewenste eindresultaat te garanderen. De ontwikkeling van de hond tijdens het socialisatieproces en de training moet worden gemonitord. Daarbij worden niet alleen de prestaties van de hond bij specifieke trainingsoefeningen beoordeeld, maar ook het karakter en gedrag van het dier moeten worden beoordeeld, zodat de verzorger kan bepalen of deze zijn verbeterd dan wel verslechterd.

Geschiktheidscriteria voor herplaatsing

Volgens artikel 13d van de Wet op de dierproeven kan een dier alleen voor herplaatsing worden vrijgegeven als (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) er geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu en (c) er passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

De kwaliteit van leven is cruciaal bij het beoordelen van de geschiktheid van een dier. Een voormalige proefhond kan alleen een huisdier worden als deze in een huiselijke omgeving kan functioneren. Daarom moet bij de beoordeling van de geschiktheid voor herplaatsing worden gekeken naar de kwaliteit van leven, niet de overlevingskans. Bij de beoordeling van het dier moeten de volgende aspecten worden meegenomen:

- de leeftijd en levensverwachting van het dier
- de algemene gezondheid van het dier
- de psychologische toestand van het dier
- indien van toepassing, de impact van operaties die voorafgaand aan de herplaatsing nodig zijn

Het dier moet in goede, niet per se in optimale, gezondheid verkeren. De nieuwe eigenaar moet om kunnen gaan met een (mogelijke) aandoening. Als het dier een medische indicatie heeft kan het alsnog zeer geschikt zijn voor herplaatsing, op voorwaarde dat er een realistische en redelijke behandeling voorhanden is, zodat de prognose op lange termijn goed is. Ook in dat verband moet de nadruk liggen op het borgen van de kwaliteit van leven van het dier.

Er zullen gezondheidsrapporten beschikbaar worden gemaakt en er zal advies worden gegeven met betrekking tot eventuele zoonosen. Zo komt *Campylobacter* in de meeste hondenpopulaties voor; het is meestal asymptomatisch, maar kan wel op mensen worden overgedragen. Een virusstatus op zich is geen reden om niet tot herplaatsing over te gaan.

Als besloten is om een dier voor herplaatsing vrij te geven wordt het dier indien nodig geopereerd, bijvoorbeeld om geïmplanteerde instrumenten te verwijderen. Tegen dergelijke operaties bestaan geen juridische bezwaren. Het doel van een dergelijke operatie is om verder lijden tot een minimum te beperken. De dierenarts beslist of er wel of niet wordt geopereerd, op basis van een beoordeling van de verwachte impact van de operatie, de verwachte kwaliteit van leven op de lange termijn én de balans daartussen.

Selectieproces

Het uiteindelijke besluit om een dier wel of niet te herplaatsen ligt bij de vergunninghouder. De vergunninghouder wordt geadviseerd door de Instantie voor Dierenwelzijn (IvD). De IvD brengt advies uit nadat overleg heeft plaatsgevonden met de aangewezen dierenarts, een

gedragsdeskundige (expert met formele kwalificaties op het gebied van normaal en abnormaal gedrag van een diersoort en gedragsbeheersing en -verandering) en/of de dierenverzorger die verantwoordelijk is voor de dagelijkse verzorging van het dier.

- De aangewezen dierenarts draagt bij aan de beoordeling van de gezondheid van het dier. Deze beoordeelt de mogelijkheden met het oog uitsluitend op de kwaliteit van leven van het dier.
- Een gedragsdeskundige en/of de verzorger die het best bekend is met het dier/de diersoort dient het gedrag en de geschiktheid voor herplaatsing van het dier te beoordelen. Er kan informatie worden ingewonnen bij andere bronnen, zoals de aangewezen dierenarts of, indien van toepassing, de verzorger van het dier. Dierenartsen en diervverzorgers die dit type beoordeling doen, dienen een goed inzicht te hebben in soort specifiek gedrag, inclusief ongewenst of afwijkend gedrag, gedragsbeheersing en -verandering én het stellen van een prognose van eventueel ongewenst of afwijkend gedrag.

II. Het overgangstraject

Het proces wordt gecoördineerd door een herplaatsingsorganisatie. Dat kan een externe organisatie zijn – geen particulier persoon, maar bijvoorbeeld een onafhankelijke organisatie met ervaring op het gebied van de herplaatsing van (proef-)dieren – maar ze kan ook deel uitmaken van de vergunninghoudende instelling die dieren vrijgeeft voor herplaatsing.

Het is van belang dat gedurende het gehele proces de geldende beleids- en juridische kaders in acht genomen worden, zoals het

Besluit Houders van Dieren en de beleidsregels kwaliteit opvang dieren.

Vorbereiding voor herplaatsing

Als eenmaal duidelijk is welke dieren vrijgegeven worden voor herplaatsing, worden deze verder voorbereid op hun nieuwe thuis. Bij de voorbereiding van de dieren moet aandacht worden besteed aan de volgende aspecten:

Socialisatie, gewenning en training

Volgens artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod)¹⁰ moet er een herplaatsingsprocedure worden toegepast die voorziet in de socialisatie van de voor herplaatsing vrij te geven dieren. Het belang van socialisatie is in een eerdere paragraaf al benadrukt.

Zintuiglijke prikkels moeten deel uitmaken van de training. Het is raadzaam om dieren in het laboratorium in het kader van het normale gewenningsproces zo veel mogelijk bloot te stellen aan verschillende visuele, tactiele en auditieve prikkels. Idealiter doen alle proefhonden ervaring op met mensen van beide geslachten en uiteenlopende verschijning. Mannen met baarden, mensen met een bril, mensen met verschillende soorten kleren aan en mensen die grote voorwerpen dragen zijn allemaal een waardevolle prikkel voor proefdieren. Dieren kunnen ook moeite hebben met wennen aan kinderen en dieren van

¹⁰ **Artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod):** Wanneer de fokker, leverancier of gebruiker overgaat tot vrijgave ter adoptie van dieren die zijn gebruikt of bestemd waren om te worden gebruikt in een dierproef, past deze een adoptieprocedure toe, die voorziet in de socialisatie van de voor adoptie vrij te geven dieren. Indien het wilde dieren betreft, doorlopen deze indien nodig een reïntegratieprogramma voordat zij opnieuw in hun habitat worden geplaatst.

een andere soort. Volgens dierenwelzijnsorganisaties is dat de meest voorkomende reden voor het mislukken van herplaatsing. Ook tactiele prikkels zijn belangrijk. Denk daarbij aan verschillende ondergronden, zoals gras of tapijt.

Veterinaire zorg

Streng toezicht op de gezondheid van proefdieren is al een voorwaarde voor de verzorging en het gebruik daarvan, maar een aanvullende specifieke beoordeling door een dierenarts en bevestiging van vaccinatie en certificering zijn essentieel. De dieren worden ontwormd en er wordt een geschikte vorm van anticonceptie overwogen.

Documentatie

Een hond wordt vergezeld van één rapport, met daarin relevante informatie over:

- de gezondheid
- het gedrag (ook met betrekking tot een huiselijke omgeving)
- het welzijn
- de medische toestand
- de medische geschiedenis
- medisch advies

Voordat het dier aan de nieuwe eigenaar wordt overgedragen, moet door een voor de diersoort deskundige dierenarts een gezondheidscontrole worden uitgevoerd. De dierenarts bepaalt of het dier gezond is, dan wel een medische aandoening heeft waarvoor de prognose bij een realistische behandeling op lange termijn goed is. Dit gezondheidsrapport wordt verstrekt aan de nieuwe eigenaar(s) van

de hond. Het welzijnsdagboek van de hond, met daarin informatie over het huisvestingsverleden en het karakter van de hond, wordt bijgevoegd. Ook de medische geschiedenis van het dier dient goed gedocumenteerd te zijn, en voorzien van passend advies in geval van potentiële zoönoses.

Daarnaast wordt er een rapport over het gedrag opgesteld door een gedragsdeskundige en/of de verzorger die het meest bekend is met het dier. Het gedragsprofiel van de hond beschrijft de vaste karaktereigenschappen, de omgang met andere honden en mensen, het gedrag in een nieuwe of onbekende omgeving én eventuele angsten, ongewenste gedragingen of gedragsproblemen van de hond. Ook eventuele gevallen van agressie moeten in het rapport worden opgenomen.

Een nieuwe eigenaar vinden

Om te voorkomen dat proefhonden in een emotionele opwelling worden gekocht, dienen alleen goed geïnformeerde en getrainde personen in aanmerking te komen als mogelijke nieuwe eigenaar. De selectie van potentiële nieuwe eigenaars kan worden gebaseerd op de volgende criteria:

- motivatie
- de (persoonlijke/gezins-) situatie en de omgeving van het huis
- de bereidheid om lessen te nemen aan een hondenschool
- de bereidheid om indien nodig professioneel advies in te winnen

Het is belangrijk dat de verwachtingen aan het begin van het proces worden afgestemd en dat aan potentiële nieuwe eigenaars wordt uitgelegd wat zij kunnen verwachten, mede in verband met (latere) huisbezoeken.

Eigenschappen van nieuwe eigenaar:

- Potentiële eigenaars moeten goede kennis hebben van het houden en verzorgen van honden. Daaronder valt (1) kennis van de algemene behoeften van honden, met name wat betreft lichaamsbeweging, sociale behoeften en preventieve veterinaire zorg (vaccinaties, ontwormen et cetera). Ook dienen potentiële eigenaars inzicht te hebben in het trainen van honden door middel van positieve beloning, alsmede de lichaamstaal en het gedrag van honden. Daarnaast moeten zij aantonen (2) over de financiële middelen en tijd te beschikken die nodig zijn om een hond te kunnen verzorgen. Tenslotte moeten potentiële eigenaars (3) inzicht hebben in de individuele behoeften van de hond die zij willen adopteren. Daaronder vallen ook de specifieke gedragingen en veterinaire behoeften van het dier.
- Met het oog op de hierboven genoemde punten 1 en 2 dient de herplaatsingsorganisatie honden uitsluitend te plaatsen bij potentiële eigenaars die aantoonbaar kennis hebben van het houden en verzorgen van honden en die over de tijd en financiële middelen beschikken die daarvoor nodig zijn.

Er kunnen workshops of trainingssessies worden georganiseerd om ervoor te zorgen dat potentiële eigenaars goede informatie en advies ontvangen over de optimale omgang met eventuele problemen. Om te voorkomen dat de dieren voor (commerciële) fokdoeleinden worden gekocht, kan worden overwogen het dier te steriliseren.

Het is de verantwoordelijkheid van de Instantie voor Dierenwelzijn en/of de herplaatsingsorganisatie om de hond goed te beoordelen op eventueel ongewenst gedrag dat gevolgen kan hebben voor de

geschiktheid als huisdier. Problemen die vaak voorkomen bij voormalige proefhonden zijn: angst gerelateerde gedragsstoornissen, bijvoorbeeld angst voor mensen, voorwerpen of dieren die in een laboratoriumomgeving niet vaak voorkomen, plassen of ontlasten op ongewenste plaatsen, scheiding gerelateerde problemen et cetera.

Medisch dossier en advies

Het is de verantwoordelijkheid van de Instantie voor Dierenwelzijn en/of de herplaatsingsorganisatie om de potentiële eigenaar te informeren over de medische geschiedenis van de hond. Daarbij moet speciaal de nadruk worden gelegd op aanwezige medische aandoeningen en de zorg daarvoor, alsmede rasspecifieke medische problemen die zich kunnen voordoen naarmate de hond ouder wordt. Voor een succesvolle herplaatsing is het essentieel dat deze informatie wordt afgestemd op de individuele hond die wordt herplaatst.

Overdracht naar nieuwe eigenaar

De herplaatsing gaat meestal gepaard met een overdracht van eigendom. Het is belangrijk dat daarbij rekening wordt gehouden met de juridische aspecten van overdracht van eigendom.

Kosten

De vergunninghoudende instelling dient er rekening mee te houden dat het herplaatsen van voormalige proefdieren kosten met zich meebrengt. Er worden kosten gemaakt bij het interne traject, bijv. voor socialisatie, training, vervoer en, indien van toepassing, operaties, én bij het externe traject, bijv. voor aanpassingen aan de tijdelijke huisvesting om deze geschikt te maken voor het dier,

medische kosten, et cetera. Alle kosten moeten worden meegenomen in de overweging.

III. Het externe traject

Nieuwe omgeving

De geschiktheid van de nieuwe thuisomgeving is bepalend voor het succes van herplaatsing. Voor een goede match tussen hond en nieuwe eigenaar is het belangrijk om rekening te houden met de persoonlijke situatie van de nieuwe eigenaar en de omgeving van zijn/haar woning.

Follow-up en nazorg

Nieuwe eigenaars moeten ervan worden verzekerd dat zij altijd advies kunnen vragen. Advies kan worden verstrekt door deskundige en competente personen, bijvoorbeeld een daartoe aangewezen persoon bij de vergunninghoudende instelling, een speciaal aangewezen lokale dierenarts of, als er een herplaatsingsorganisatie betrokken is, een van de medewerkers daarvan. Indien nodig kan er specialistisch advies worden ingewonnen bij een gedragsdeskundige of dierenarts. Door één tot twee maanden na de herplaatsing een follow-upbezoek te brengen kan het gedrag van het dier in de nieuwe leefomgeving worden beoordeeld en kunnen er vragen en/of problemen worden besproken waarmee de eigenaar en/of herplaatsingsorganisatie eventueel wordt geconfronteerd.

Elk dier reageert anders op de herplaatsing naar een nieuwe omgeving. Voor dieren die niet gewend raken aan hun nieuwe thuis moet iets anders worden geregeld. Daarbij is het mogelijk dat het dier

weer terugkeert naar de herplaatsingsorganisatie. De redenen waarom het dier niet heeft kunnen wennen moeten zorgvuldig worden geanalyseerd. Als het dier als geschikt wordt beschouwd, dan moet er al het redelijke aan worden gedaan om ervoor te zorgen dat een volgende poging wel slaagt. Daarbij kan worden gedacht aan het inschakelen van een (veterinair) gedragsdeskundige of andere specialist om de geschiktheid van het dier en de toekomstige eigenaar te beoordelen en de gedragsverandering en -beheersing van het huisdier in de nieuwe omgeving te begeleiden.

IV. Bijlagen

Bijlage 1: De socialisatie van honden

Er zijn verschillende manieren om honden te socialiseren en te trainen. Hieronder worden voorbeelden gegeven van aspecten die in een socialisatieprogramma aan bod kunnen komen.

Elke hond die als pup door een vergunninghouder wordt verworven moet een socialisatie- en trainingsprogramma doorlopen dat naar beste weten afdoende is om te garanderen dat de hond de vaardigheden ontwikkelt die nodig zijn om te kunnen leven in een onderzoeksinstituut en later een huiselijke omgeving. Als dit niet gebeurt, zal dat later leiden tot ongewenst gedrag en risico's opleveren voor het welzijn van de hond. Met name voor honden tot vier maanden oud is een op maat gemaakt socialisatieprogramma nodig, plus een trainings- en oefeningsprogramma dat speciaal is ontwikkeld voor jonge en jongvolwassen honden.

Op maat gemaakt socialisatieprogramma voor honden tot vier maanden oud

Doel	Onderdelen van socialisatieprogramma
Vaardigheden ontwikkelen voor het leven in een laboratoriumomgeving	<p>Blootstelling aan alle aspecten van de laboratoriumomgeving</p> <p>Bekend raken met verschillende soorten mensen, zodat de honden niet bang zijn voor vreemden (bijv. bezoekers)</p> <p>Vanaf jonge leeftijd bekend raken met een kennel, voor de ontwikkeling van een juist bindingsprofiel (zelfverzekerd bij de interactie met mensen, zonder overmatige binding of leed als er geen mensen aanwezig zijn)</p> <p>Interactie met nestgenoten en verschillende soorten volwassen honden voor de ontwikkeling van de juiste sociale vaardigheden</p>
De ontwikkeling van vaardigheden voor de te ondergane verzorging en deelname aan proeven	<p>Vroegtijdige positieve associaties met de omgang met mensen, zodat de honden zonder angst door een dierenarts kunnen worden onderzocht of voor een proef worden ingezet</p> <p>Op tijd beginnen met de training voor speciale vereisten voor proeven, zodat de honden volledig getraind zijn voor de deelname aan proeven</p>
Vaardigheden ontwikkelen voor het leven in een huiselijke omgeving	<p>Blootstelling aan aspecten van een huiselijke omgeving die verschillen van die van een laboratorium-omgeving (geluid en aanwezigheid van huishoudelijke apparatuur et cetera)</p> <p>Basisgehoorzaamheidstraining en training in vaardigheden die van een hond als huisdier worden verwacht (lopen aan de leiband, opzitten et cetera)</p>

Trainings- en oefeningsprogramma voor jonge en jongvolwassen honden

- a. Om de socialisatie voort te zetten.
- b. Om aan de behoefte aan lichaamsbeweging te voldoen en ongewenst gedrag als gevolg van te weinig stimulatie en grote opwinding te voorkomen.
- c. Om te voldoen aan alle trainingsbehoeften. Dit omvat specifieke, consistente trainingen op basis van positieve beloning om ongewenst gedrag te voorkomen dat een hond minder geschikt maakt voor dierproeven of een huiselijke omgeving.

Bijlage 2: De socialisatie en training van honden

Er zijn verschillende manieren om honden voor te bereiden op proeven. Hieronder wordt een voorbeeld gegeven van een mogelijke opzet voor een trainingsprogramma.

Socialisatie

Pups van 0-8 weken oud -> Verblijf in de kraamafdeling

Het socialisatieproces begint bij honden direct na de geboorte, wanneer de pups worden geholpen om aan mensen te wennen. Nadat de moederhond is bevallen en de pups droog heeft gelikt, kunnen deze worden opgepakt om hun geslacht en gezondheid te bepalen. Praat daarbij met zachte, rustige stem tegen de pups.

De conditie van de moederhond en de pups wordt elke dag gecontroleerd. Praat ook daarbij rustig tegen de pups.

Begin als de pups drie weken oud zijn met hen aaien en optillen. Houd de contactmomenten kort: til de pups even op, aai hen en praat tegen hen, en zet hen dan weer in het nest.

Vanaf de leeftijd van vier weken mogen de pups de werpkist uit en krijgen ze extra melk. De pups worden getraind in het drinken van melk uit een metalen kom door ze naast de kom te plaatsen.

De socialisatietraining wordt ook geïntensiveerd:

- De pups worden één voor één opgetild en wat langer vastgehouden terwijl ze voorzichtig worden geaaid.
- De pups worden op hun rug gelegd.
- Hun voorpoten worden één voor één vastgepakt en een stukje opgetild (om hen te laten wennen aan bloedafname).
- De staart wordt een klein stukje opgetild (om hen te laten wennen aan rectale temperatuuropname).
- De kop wordt vastgehouden en iets naar achteren gedrukt terwijl de nek wordt geaaid (om hen te laten wennen aan bloedafname).
- Als ze naar de speelplaats worden gedragen, krijgen ze toch al een leiband om.

Tijdens dit alles wordt er met rustige stem gesproken, wat als beloning functioneert. Deze socialisatieoefeningen duren in eerste instantie heel kort, maar per week wordt iedere oefening met ongeveer een minuut verlengd.

Nadat bovenstaande oefeningen zijn afgerond, speelt de dierenverzorger met de pups in de kenneel of op de speelplaats. De pups trekken daarbij aan de laarzen e.d. van de verzorger en leren met speeltjes te spelen.

Vanaf de leeftijd van zes weken worden de pups getraind in het aan de leiband lopen. Dat wordt gedaan door middel van positieve bevestiging.

Deze trainingsoefeningen worden dagelijks gedaan, tot dat de pups acht weken oud zijn en de zorgafdeling verlaten. Als de pups langer dan acht weken op de zorgafdeling verblijven, is het belangrijk dat de trainingsoefeningen doorgaan tot het moment waarop ze de afdeling verlaten.

Pups van 8-16 weken oud -> Verblijf in de onderzoeksinstelling

Het is belangrijk dat er na aankomst in een nieuw gebouw regelmatig, en bij voorkeur dagelijks, iets met de pups wordt gedaan. Het is erg belangrijk om ze te helpen aan hun nieuwe verzorgers te wennen. Daarnaast moeten de pups wennen aan het nieuwe speelgoed. Om de belangstelling van een pup voor een speelgoedje te wekken, kan de verzorger dat wegtrekken, zodat het jachtinstinct van de pup wordt geactiveerd.

Als de kennels worden schoongemaakt kunnen de pups samen met de andere pups in de dierenkamer worden losgelaten (op voorwaarde dat de testprocedure dat toestaat) om de socialisatie in het kader van een groep verder te ontwikkelen. Ook op deze momenten moet er speelgoed voor de pups aanwezig zijn.

Jongvolwassen en volwassen honden >16 weken

Als de kennels worden schoongemaakt kunnen de honden samen met de andere honden in de dierenkamer worden losgelaten (op voorwaarde dat de vruchtbaarheidscyclus en de testprocedure dat

toestaan), waar ze speelgoed krijgen om mee te spelen. Het speelgoed moet regelmatig worden verwisseld om gewenning en verveling te voorkomen. Elke dierenkamer heeft twee kratten met verschillend speelgoed: een krat voor de even weken en een voor de oneven weken. De verzorger houdt de honden tijdens het schoonmaken van de kennels goed in de gaten en grijpt in als er wordt gevochten. De verzorger houdt contact met de honden door met hen te communiceren en hen regelmatig te aaien.

Trainingsoefeningen

Algemeen

Een hond leert sneller als hij eraan gewend is dat hij met voer wordt beloond. Omdat we dat niet altijd doen, is ook onze stem een belangrijk middel om een hond mee te belonen. De verzorger beslist op basis van eigen ervaring en inzicht of de hond tijdens de training met voer of met de stem wordt beloond.

Belonen met voer

Het gevaar van belonen met voer is dat de hond zijn verzorger als het ware kan trainen om hem te voeren, bijvoorbeeld door druk gedrag te vertonen totdat hij wordt beloond of door zonder opdracht bepaalde taken uit te voeren waarvan hij weet dat ze worden beloond. Daarom moet het moment waarop voer als beloning wordt verstrekt zorgvuldig worden gekozen. Een onterechte beloning kan ongewenst gedrag versterken.

Als voer als beloning wordt gebruikt, moet de hond niet direct nadat hij 's morgen of 's middags is gevoerd worden getraind. Verminder de dagelijkse hoeveelheid voer met het voer dat als beloning wordt gegeven.

Train de hond zodanig dat hij alleen voer aanneemt wanneer hij rustig is en bijvoorbeeld zit of rustig naast de verzorger staat. Honden die zich goed gedragen kunnen in de loop van de dag ook op willekeurige momenten voer door de tralies van de kennel aangereikt krijgen om ze te belonen (lees: te trainen).

Belonen met de stem

Honden moeten niet voortdurend met voer worden beloond. Als ze een taak snel of goed uitvoeren, kunnen ze ook worden beloond met de stem (afhankelijk van de ervaring van de verzorger, zie hierboven onder 'Algemeen').

8 weken en ouder

Staan

Het commando 'staan' wordt getraind zodat de hond effectief kan worden beoordeeld op lokale reacties, om het makkelijker te maken om rectaal de temperatuur op te nemen en om de hond te wegen of biotechnische tests uit te voeren.

Om te voorkomen dat pups opgroeien tot opvliegende honden, worden zij alleen opgepakt (beloond) als ze zich rustig gedragen. Zet de pup op de onderzoekstafel en laat hem rustig staan. Als de pup onrustig is, wordt deze niet met de stem terechtgewezen, maar in plaats daarvan kort opgetild, met beide handen onder zijn oksels. De verzorger maakt geen oogcontact en houdt de hond van zich af. Zodra de hond geen weerstand meer biedt en rustig in de handen van de verzorger hangt, laat deze hem weer zakken.

Een andere methode is de pup bij borst en achterhand oppakken, wachten totdat deze tot rust komt en hem dan weer op de tafel zetten.

Train de hond nergens anders voor voordat deze heeft geleerd om koest te zijn. Angstige pups vormen een uitzondering: tegen hen moet tijdens deze trainingsoefening wel worden gesproken om hen tot rust te brengen.

Zitten

Als de hond eenmaal is getraind om rustig te staan is het tijd om het zitten te trainen. Train de hond door met één hand rustig op zijn achterhand te drukken en hem met de andere hand tegen zijn borst naar achteren te duwen.

Als de hond dit eenmaal heeft geleerd, kan hij verder worden getraind door alleen op zijn achterhand te drukken om hem te laten zitten.

De hond voor bloedafname laten wennen aan het elektrische scheerapparaat

Als de hond eenmaal rustig kan zitten, kan zijn nek voorzichtig worden uitgestrekt om de druk op de halsader te verhogen. Aai met de achterkant van het scheerapparaat rustig over de nek van de hond. Als de hond nerveus wordt van het geluid van het scheerapparaat, kan het zinvol zijn deze op enige afstand van de hond al aan te zetten en dan pas dichterbij te komen.

Strek één voor één de voorpoten uit en aai met de achterkant van het scheerapparaat rustig over de ader van de middenvoet.

Met de hond aan de leiband lopen

Haal de hond uit de kennel en doe een halsband met leiband om zijn nek. Zet geen druk op de hond door aan de leiband te trekken, maar laat de hond eerst wennen aan de situatie. Gebruik een rustig

commando of speeltje om ervoor te zorgen dat de hond volgt. Loop met de hond rond zonder aan de leiband te trekken en stop elke keer wanneer hij zich verzet. Beng hem dan weer aan het lopen met wat rustige woorden of een speelgoedje.

Als de hond absoluut niet aan de leiband wil lopen, wikkel deze dan om zijn nek of laat hem deze over de grond achter zich aan slepen, zodat de hond eraan kan wennen. Maak de leiband los, loop van de hond weg en roep hem of laat een speelgoedje over de grond weggrollen. Zorg ervoor dat de hond wanneer deze voorzichtig begint met lopen zich ontspant, door met een speelgoedje te gooien of weg te lopen en hem te roepen. Als de hond eenmaal wat meer ontspannen is en meewerkt, kan de leiband weer ter hand worden genomen en kan met de hond aan de leiband worden rondgelopen.

Stop met lopen als de hond begint met rennen en aan de leiband trekt, en loop pas weer verder als de hond is gekalmeerd. Als de hond gaat zitten wanneer hij naast de verzorger stilstaat, kan dat worden beloond met een positief woord. Dat geldt ook als de hond rustig aan de leiband naast de verzorger loopt.

Met een loopplank op de onderzoekstafel klimmen

Met een loopplank kunnen de honden zelf de onderzoekstafel op lopen, zodat de diervorzorger hen niet hoeft te tillen. Er zijn twee manieren om dit te trainen: 1) zelfstandig, zonder leiband, of 2) aan de leiband.

1. Zelfstandig, zonder leiband: de verzorger zet de pup op de loopplank en lokt die met een verbaal commando, een speelgoedje

of een hondenkoekje naar boven, daarbij eventueel helpend met de hand. Als de pup dit eenmaal redelijk goed kan, kan een tweede verzorger hem op een paar meter van de tafel neerzetten en dan van achter de tafel de pup enthousiast roepen en tegelijk een speelgoedje of hondenkoekje aanbieden. Als de pup dan probeert de loopplank te beklimmen, heeft hij mogelijk hulp nodig van de tweede verzorger. Staat een pup eenmaal op de onderzoekstafel, dan kan hij enthousiast worden beloond met positieve woorden en/of een speelgoedje of hondenkoekje. Herhaal dit een aantal keren (maximaal drie). Laat de pup niet over de loopplank naar beneden lopen, dat is niet goed voor zijn botten, die nog niet geheel ontwikkeld zijn. Honden kunnen vanaf twaalf maanden oud de loopplank aflopen.

2. Aan de leiband: dit werkt alleen als de pup al getraind is in het lopen aan de leiband. Loop rustig naar de loopplank met de pup en leid deze met rustige verbale commando's naar boven. Het kan nodig zijn om de pup met de hand te ondersteunen. Honden van twaalf maanden en ouder kunnen op dezelfde wijze worden getraind om de loopplank af te lopen.

De hond op zijn rug laten keren

Het kan nodig zijn dat de hond op de onderzoekstafel op zijn rug moet liggen zodat zijn buik kan worden onderzocht. Er kan een speciale onderlegger worden gebruikt om de hond comfortabel in positie te houden. Let op: dit moet zorgvuldig worden gedaan, aangezien de hond het als extreme vorm van dominantie kan ervaren als hij op zijn rug wordt gelegd en gehouden; pups zullen dit eerder accepteren dan volwassen honden. Laat de hond niet onnodig lang op zijn rug liggen.

Een pup kan makkelijk met één hand onder zijn buik worden omgekeerd en op zijn rug op de onderlegger worden gelegd. Als de verzorger een hand op de buik van de pup houdt, zal deze rustig op de onderlegger blijven liggen. In de meeste gevallen zal het ook rustgevend werken als de verzorger de hond over zijn buik aait.

Volwassen honden gaan eerst op de onderzoekstafel staan.

Houd voorovergebogen over de hond de twee voorpoten en de twee achterpoten elk met een hand vast en leg de hond voorzichtig op zijn zij op de oplegger. Draai de hond vervolgens op zijn rug. Houd één hand op de borst van de hond als hij zich verzet. Hoe minder de hond zich verzet, hoe minder druk er op zijn borst moet worden gezet.

Vervoer

Proefhonden verhuizen in hun leven heel wat keren van kennel. Als de hond naar een andere kennel in hetzelfde gebouw wordt verplaatst, kan deze daar aan de leiband naartoe lopen. Als hij naar een andere locatie moet worden vervoerd (of als hij herplaatst wordt), moet hij in een transportkooi worden vervoerd. Om honden hun leven lang stressvrij in een transportkooi te kunnen vervoeren is het raadzaam om deze oefening te blijven herhalen, ook nadat de pup de zorgafdeling achter zich heeft gelaten. Laat de hond enkele minuten op een rustige plek in de transportkooi staan. Het kan nuttig zijn om de hond voor deze oefening met voer te belonen. Als de hond rustig accepteert dat hij in de kooi zit, hoeft de oefening maar kort te duren. Probeer voor onrustige honden een stil moment voor deze oefening te vinden. Reageer nooit op geagiteerd gedrag en beloon de hond wanneer deze weer rustig is.

Het karakter bepalen

Bij proefhonden wordt onderscheid gemaakt tussen vier verschillende karaktertypes:

- Type A: De hond komt vrijwillig naar de verzorger en ondergaat vrijwillig biotechnische tests.
- Type B: De hond komt vrijwillig naar de verzorger maar is erg onrustig, waardoor het lastig is om biotechnische tests uit te voeren.
- Type C: De hond aarzelt maar komt uiteindelijk naar de verzorger. Dit soort hond ondergaat tests vrijwillig, maar vertoont onderdanig gedrag.
- Type D: De hond is zenuwachtig en komt niet naar de verzorger. Dit soort hond moet vaak in toom worden gehouden en bijt (of gaat dat later doen). Hij is lastig onder controle te houden en te testen en probeert te ontsnappen wanneer hij daartoe kans ziet.

Trainingsresultaten en het vaststellen van het karakter

De resultaten van elke trainingsoefening worden op het trainingsformulier genoteerd. Per dier wordt één formulier gebruikt, waarop ruimte is voor meerdere trainingsdata. Zo is het eenvoudig om de resultaten van de vorige oefening te bekijken en vast te stellen waar nog aandachtspunten liggen. Er wordt een score van 1 tot 3 toegekend, waarbij 1 voor een zeer slecht trainingsresultaat staat, een 2 voor een slecht resultaat en een 3 voor een goed resultaat. Ook een indicatie van het karakter wordt op dit formulier genoteerd, zodat de verzorger kan zien of het karakter van de hond is verbeterd of juist verslechterd.

Bijlage 3 Code of Practice Niet-humane primaten

Inhoudsopgave

Introductie	42
Interne en externe herplaatsing	42
I. Het interne traject	42
Sociaal gehuisvest	42
Geschiktheidscriteria voor herplaatsing	42
Verantwoordelijkheid voor besluitvorming	42
II. Het overgangstraject	43
Vorbereidingen voor herplaatsing en documentatie	43
Kosten	43
III. Het externe traject	44
Externe herplaatsing en follow up	44

Code of Practice | Niet-humane primaten

Socialisatie

Niet-humane primaten zijn dieren met complexe sociale structuren. Ook met het oog op hun psychische gesteldheid ten tijde van eventuele herplaatsing is het van belang dat de dieren in omstandigheden geboren worden, opgroeien en gehouden worden die zo goed mogelijk de natuurlijke groepsstructuur nabootsen. Het wordt dan ook aanbevolen om niet-humane primaten bij centra te betrekken die hierin voorzien. Ook bij de huisvesting in de onderzoeksinstelling vergroot een stimulusrijke omgeving (incl. grote variatie aan sociale prikkels) niet alleen het dierenwelzijn in het algemeen, maar ook de latere kansen op succesvolle herplaatsing.

Selectie

De geschiktheid voor herplaatsing wordt individueel beoordeeld op basis van:

- de leeftijd en levensverwachting van het dier,
- de gezondheid van het dier,
- de psychosociale gesteldheid van het dier,
- indien van toepassing, de impact van een hersteloperatie.

De vergunninghouder wordt geadviseerd door de Instantie voor Dierenwelzijn. De IvD brengt, in overleg met een voor de diersoort deskundige dierenarts en/of gedragsdeskundige, de kolonimanager (indien werkzaam), verantwoordelijken voor toezicht op welzijn, dagelijkse verzorging en/of training en onderzoekers advies uit aan de vergunninghouder. De vergunninghouder neemt uiteindelijk het besluit om een dier wel of niet te herplaatsen.

Vorbereitung voor Herplaatsing

Voorafgaand aan de herplaatsing dient een gezondheidscontrole plaats te vinden door een voor de diersoort deskundige dierenarts. Daarnaast dient er gedragsverklaring te worden opgesteld door een voor de diersoort deskundige dierenarts of gedragsdeskundige die vastgesteld heeft dat het dier normaal individueel en soortspecifiek gedrag vertoont.

Externe Herplaatsing En Follow up

In geval van externe herplaatsing beslist de uitplaatsende instantie voor welke ontvangende instantie wordt gekozen. De ontvangende instantie dient over gekwalificeerde medewerkers met alle benodigde expertise te beschikken.

De volgende aspecten zijn vereist:

- het betreft alleen huisvesting bij een instantie die over vergunningen beschikt benodigd voor het houden van primaten,
- sociale huisvesting,
- ruime behuizing (3D), met gevarieerde inrichting met uiteenlopende vormen van omgevingsverrijking.

In het geval een niet-humane primate wordt overgeplaatst naar een andere locatie om daar de rest van zijn leven door te brengen, is het van belang dat de volledige documentatie wordt meegestuurd.

Introductie

Het doel van deze Code of Practice is het borgen van de kwaliteit van leven van NHP's die levend uit een dierproeventraject komen en voor herplaatsing in aanmerking komen.

Interne en externe herplaatsing

NHP's kunnen tot het eind van hun leven bij de instelling waar zij tijdens het dierproeventraject verbleven hun leven doorbrengen zonder in een dierproef te zijn betrokken. In dat geval spreekt de code over 'interne herplaatsing', pensionering dient dan expliciet te worden vastgelegd. Een gepensionerd dier kan niet meer worden ingezet als proefdier. De code spreekt over 'externe herplaatsing' wanneer een NHP wordt uitgeplaatst. Voor beide vormen van herplaatsen gelden dezelfde voorwaarden.

I. Het interne traject

Sociaal gehuisvest

NHP's zijn dieren met complexe sociale structuren. Ook met het oog op hun goede psychische gesteldheid ten tijde van eventuele herplaatsing is het van belang dat de dieren in omstandigheden geboren worden, opgroeien en gehouden worden die zo goed mogelijk de natuurlijke groepsstructuur nabootsen. Het wordt dan ook aanbevolen NHP's bij centra te betrekken die hierin voorzien, ook al brengt het een hogere kostprijs met zich mee. Ook bij de huisvesting in de onderzoekinstelling vergroot een stimulusrijke omgeving (incl. grote variatie aan sociale prikkels) niet alleen het dierenwelzijn in het algemeen, maar ook de latere kansen op succesvol pensioneren.

Geschiktheidscriteria voor herplaatsing

Door diverse ontwikkelingen in het wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld op het gebied van beeldvorming (NMR), is euthanasie aan het eind van een onderzoek niet meer altijd noodzakelijk.

Na afloop van een dierexperiment wordt de afweging gemaakt of een dier nogmaals als proefdier kan worden ingezet. Om dit te beoordelen, is informatie over de aard van het onderzoek en de specifieke handelingen die het dier heeft ondergaan van doorslaggevend belang. Een belangrijk bijkomend aspect is het ongerief dat het dier naar verwachting zal ondergaan bij hergebruik en in welke mate dit optelt bij het reeds ondergane ongerief ('*cumulative suffering*'). Anno 2015 is de ethische stellingname in Nederland dat het te prefereren is dat er meer dieren worden ingezet die per dier minder ongerief ondergaan, dan minder dieren (of hergebruik van dieren) die per dier meer ongerief ondergaan. Herplaatsing is te overwegen als hergebruik niet mogelijk of wenselijk is.

Volgens artikel 13d van de Wet op de dierproeven (Wod) kunnen dieren alleen worden vrijgegeven voor herplaatsing, indien (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu; en (c) passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

In alle gevallen vindt een beoordeling plaats van de geschiktheid van ieder individueel dier afzonderlijk.

De beoordeling vindt plaats op basis van de volgende criteria:

- de leeftijd en levensverwachting van het dier
- de gezondheid van het dier
- de psychosociale gesteldheid van het dier

Hier toe wordt zich een beeld gevormd over onder meer:

- de gezondheidsprognose voor de lange termijn
- de mate waarin het dier normaal individueel en soortspecifiek gedrag kan vertonen
- de mate waarin het dier fysiek of psychisch trauma heeft inclusief de kans op herstel
- (indien van toepassing) de noodzaak van een hersteloperatie en de impact daarvan op het dier
- de noodzakelijke huisvestingseisen
- beschikbaarheid passende herplaatsingsmogelijkheid

Verantwoordelijkheid voor besluitvorming

Het uiteindelijke besluit om een dier wel of niet te herplaatsen ligt bij de vergunninghouder. De vergunninghouder wordt geadviseerd door de Instantie voor Dierenwelzijn (IvD). De IvD brengt advies uit nadat overleg heeft plaatsgevonden met:

- voor de diersoort deskundige dierenarts
- voor de diersoort deskundige gedragsdeskundige
- de kolonimanager (indien werkzaam)
- persoon verantwoordelijk voor toezicht op welzijn en verzorging
- persoon verantwoordelijk voor dagelijkse verzorging en/of training
- onderzoeker(s) verantwoordelijk voor verrichte dierproeven

In haar advisering betreft de IvD ook de condities bij de ontvangende instelling, zoals

- deskundigheid van medewerkers (dierverzorging, veterinaire zorg)
- faciliteiten voor huisvesting
- initiële opvang / quarantaine
- strategie voor (re)socialisatie
- lange termijn doelstellingen, die mogelijk van invloed kunnen zijn op de opvang van dieren

II. Het overgangstraject Vorbereidingen voor herplaatsing en documentatie

Bij overplaatsing van het dier gaat een document mee, met daarin alle relevante informatie over:

- de gezondheid van het dier
- het gedrag
- een samenvatting van het welzijnsdagboek
- de medische staat en geschiedenis
- medisch advies

Voorafgaand aan de herplaatsing dient een gezondheidscontrole plaats te vinden door een voor de diersoort deskundige dierenarts. Deze bepaalt of het dier gezond is, dan wel een medische indicatie heeft met een realistische therapie en goede prognose voor de lange termijn. Ook het welzijnsdagboek, waarin informatie is opgenomen over het huisvestingsverleden en de persoonlijkheid van het dier, dient meegezonden te worden. Ook dient de medische geschiedenis van het dier goed gedocumenteerd te zijn, en voorzien van passend advies in geval van potentiële zoönoses. Niet-humane primaten

kunnen virussen meedragen zoals herpes-B, dat dodelijk kan zijn voor de mens. Echter, een virusstatus aan sich hoeft geen reden te zijn om een dier uit te sluiten voor herplaatsing.

Daarnaast dient er een gedragsverklaring te worden opgesteld door een voor de diersoort deskundige gedragsdeskundige die vastgesteld heeft dat het dier normaal individueel en soort specifiek gedrag vertoont. Daarmee wordt onder meer bedoeld dat het dier

- sociaal gedrag vertoont
- exploratief is
- niet overmatig angstig is
- niet excessief agressief is

Wanneer een niet-humane primaat wordt overgeplaatst naar een andere locatie, is het van belang dat alle relevante informatie wordt meegestuurd.

Kosten

Het is aan de aanbiedende en ontvangende instelling om overeenstemming te bereiken over de bijgaande kosten, zoals:

- de voorbereidende handelingen per dier
- een eventuele hersteloperatie
- de gezondheidscontrole
- het transport
- de voorbereidende handelingen per dier in de opvanglocatie
- het vinden van een buddy
- vervolgmedicatie
- indien nodig, het geschikt maken van het verblijf

Kennis van de aanbiedende instantie blijft beschikbaar voor de ontvangende instantie.

Het is van belang om juridische aspecten ten aanzien van de overdracht van het eigenaarschap te onderzoeken en vast te leggen. Te denken valt aan verantwoordelijkheden ten aanzien van langdurige medische zorg, het kiezen van een definitieve opvanglocatie en het mogelijk mislukken van een herplaatsing.

III. Het externe traject

Externe herplaatsing en follow up

In geval van externe herplaatsing beslist de uitplaatsende instantie voor welke ontvangende instantie wordt gekozen. Dat kan een tijdelijke opvanglocatie zijn van een bemiddelingsorganisatie, maar ook een definitieve opvanglocatie. De ontvangende instantie dient over gekwalificeerde medewerkers met alle benodigde expertise te beschikken. Bovendien dient de huisvesting van de ontvangende instantie gelijkwaardig of beter te zijn. Het is van belang dat gedurende het gehele proces de geldende beleids- en juridische kaders in acht genomen worden, zoals het Besluit Houders van Dieren en de beleidsregels kwaliteit opvang dieren.

Voordat een besluit over overplaatsing genomen wordt, wordt in overleg met de IvD een bezoek gebracht aan de ontvangende instelling om te bekijken hoe de toekomstige huisvesting er uit ziet. Tevens vindt een observatie plaats van de toekomstige buddy of groep.

Bij de huisvesting zijn de volgende aspecten vereist:

- het betreft alleen huisvesting bij een instantie die over vergunningen beschikt benodigd voor het houden van primaten
- sociale huisvesting
- ruime behuizing (3D), met gevarieerde inrichting met uiteenlopende vormen van omgevingsverrijking

Bij de ontvangende instelling dient een plan aanwezig te zijn voor introductie bij nieuwe buddy/groep. Daarbij dient onder meer goed te zijn nagedacht over het type beleid (contact/hands-off) dat voor de niet-humane primate in kwestie passend is.

Bijlage 4 Herplaatsingsraamwerk

Inleiding

Volgens artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod)¹¹ kunnen vergunninghouders proefdieren vrijgeven voor herplaatsing. Sommige vergunninghouders doen dat al jaren. Volgens het Nationaal Comité advies dierproevenbeleid (NCad) moet dit worden gestimuleerd. Voor een harmonieus, transparant proces heeft het NCad een algemeen herplaatsingsraamwerk ontworpen. Dit raamwerk is erop gericht om, samen met de Codes of Practice voor de herplaatsing van honden, katten en (NHP's), de ontwikkeling van een herplaatsingsprogramma te bevorderen.

Het 'Ja, tenzij'-principe

De Europese Richtlijn 2010/63/EU en de Wod gaan uit van het idee dat dieren een intrinsieke waarde hebben, die moet worden geëerbiedigd.¹² In het verlengde hiervan is het vanzelfsprekend dat er mogelijkheden dienen te zijn om dieren die daarvoor in aanmerking komen te herplaatsen, als deze niet worden gedood ten behoeve van het experiment en dit in het belang is van het welzijn van het dier. Daar rekening mee houdend is het redelijk om een 'Ja, tenzij'-principe te hanteren voor de herplaatsing van voormalige proefdieren. Er bestaan situaties waarin om goede redenen herplaatsing geen optie is.

¹¹ **Artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod):** Wanneer de fokker, leverancier of gebruiker overgaat tot vrijgave ter adoptie van dieren die zijn gebruikt of bestemd waren om te worden gebruikt in een dierproef, past deze een adoptieprocedure toe, die voorziet in de socialisatie van de voor adoptie vrij te geven dieren. Indien het wilde dieren betreft, doorlopen deze indien nodig een reïntegratieprogramma voordat zij opnieuw in hun habitat worden geplaatst.

¹² Europese Richtlijn 2010/63/EU, overweging 12.

Dit zijn onder andere de volgende:

1. Het experiment vereist dat de dieren moeten worden gedood omdat (bijvoorbeeld) autopsie essentiële informatie verschaft.
2. Hergebruik is mogelijk, past binnen wettelijke kaders en is ethisch aanvaardbaar, met inachtneming van het cumulatieve ongerief.
3. Wetgeving en regelgeving verbieden de herplaatsing, bijvoorbeeld vanwege risico's voor de volksgezondheid.
4. De Instantie voor Dierenwelzijn (IvD) en aangewezen dierenarts hebben goede redenen aan te nemen dat de kwaliteit van leven en de levensverwachting van het dier te laag zijn na herplaatsing.

Aspecten van een succesvol herplaatsingsprogramma

Bij herplaatsing ligt de nadruk op de kwaliteit van leven van voormalige proefdieren. Daarom moeten er procedures worden ontwikkeld die het welzijn van de dieren garanderen. De voornaamste factoren die bij herplaatsing in overweging genomen moeten worden zijn opgenomen in dit raamwerk. In dit raamwerk worden deze factoren in algemene termen beschreven.

De Europese Richtlijn 2010/63/EU betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt bepaalt dat als een lidstaat van de EU herplaatsing van voormalige proefdieren toestaat, het van wezenlijk belang is dat de fokker, leverancier of gebruiker over voorzieningen beschikt ten behoeve van een passende socialisatie. Volgens de Wod is een fokker, leverancier of gebruiker die voormalige proefdieren vrijgeeft voor herplaatsing

wettelijk verplicht een herplaatsingsprocedure toe te passen.¹³ Aanbevolen wordt om een dergelijke procedure duidelijk te definiëren en ruimte te bieden voor een volledige beoordeling van alle kosten en baten per dier. Idealiter wordt dat gedaan in het kader van een herplaatsingsprogramma, dat in ieder geval de volgende juridische en praktische overwegingen omvat (maar daar niet noodzakelijk tot is beperkt):

1. de bevoegdheid van de vergunninghouder tot het vrijgeven van dieren
2. de selectie van geschikte dieren
3. voorbereiding voor herplaatsing
4. beoordeling van de geschiktheid van de nieuwe woonomgeving
5. herplaatsing via een derde partij
6. follow-up
7. financiële en juridische aspecten

1. Bevoegdheid van de vergunninghouder tot het vrijgeven van dieren

De Wod bepaalt dat aan het einde van een dierproef door een dierenarts of een andere ter zake deskundige wordt beslist of het dier in leven zal worden gehouden. Een dier wordt gedood als aannemelijk is dat het een matige of ernstige vorm van pijn, lijden,

¹³ Artikel 26 van de Richtlijn: Indien de lidstaten adoptie door gezinnen toelaten, is het van wezenlijk belang dat de fokker, leverancier of gebruiker over voorzieningen beschikt ten behoeve van een passende socialisatie van de dieren, teneinde een succesvolle adoptie te garanderen, de dieren onnodige angst te besparen en de openbare veiligheid te waarborgen. Zie ook artikel 13e van de Wet op de dierproeven, waarnaar wordt verwezen in voetnoot 1.

angst of blijvende schade zal blijven ondervinden. De criteria voor het in leven houden van een dier na een procedure worden aan het begin van het project omschreven. In de praktijk wordt de beslissing of er al dan niet is voldaan aan de voorwaarden voor vrijgave genomen in overleg met de projectvergunninghouder. Als een dier in leven wordt gehouden, moet het de zorg en leefomgeving krijgen die voldoen aan de behoeften van het dier in zijn huidige gezondheid.

De eindbeslissing over het al dan niet vrijgeven van een dier voor herplaatsing wordt genomen door de instellingsvergunninghouder. De IvD adviseert de vergunninghouder over de geschiktheid van het dier voor herplaatsing. Alvorens dit advies te verstrekken dient de IvD contact op te nemen met de aangewezen dierenarts, een voor de diersoort deskundige gedragsdeskundige (expert met formele kwalificaties op het gebied van normaal en abnormaal gedrag van een diersoort en gedragsbeheersing en -verandering) en/of de dierenverzorger die verantwoordelijk is voor de dagelijkse verzorging van het betreffende dier.

- De voor de diersoort deskundige gedragsdeskundige en/of de verzorger die het best bekend is met het dier/de diersoort dient het gedrag en de geschiktheid voor herplaatsing van het dier te beoordelen. Aangezien niet alle instellingen standaard samenwerken met een gedragsdeskundige, moet er mogelijk informatie worden ingewonnen bij andere bronnen, zoals de aangewezen dierenarts of de verzorger van het dier. Dierenartsen en diervverzorgers dienen een goed inzicht te hebben in soortspecifiek gedrag, inclusief ongewenst of afwijkend gedrag,

gedragsbeheersing en -verandering én het geven van een prognose van eventueel ongewenst of afwijkend gedrag bij het uitvoeren van deze beoordeling.

- De aangewezen dierenarts draagt bij aan de beoordeling van de gezondheid van het dier. Deze beoordeelt de mogelijkheden met het oog uitsluitend op de kwaliteit van leven van het dier.
- De beslissing of een dier geschikt is voor herplaatsing dient te worden genomen voordat een mogelijke nieuwe eigenaar zich heeft aangediend.

2. De selectie van geschikte dieren

Volgens artikel 13d van de Wod kan een dier alleen voor herplaatsing worden vrijgegeven als (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) er geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu en (c) er passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

De kwaliteit van leven is cruciaal bij het beoordelen van de geschiktheid van een dier. De geschiktheid voor herplaatsing moet zorgvuldig worden beoordeeld, en alleen de dieren die zich naar verwachting aan een nieuwe leefomgeving zullen kunnen aanpassen en daar floreren, dienen in aanmerking te komen.

Er zijn verschillende manieren om de geschiktheid van dieren te beoordelen. De hulpmiddelen voor die beoordeling verschillen bovendien per soort. In het algemeen wordt aanbevolen om de

volgende criteria in overweging te nemen bij het beoordelen van de geschiktheid van een dier:

- De leeftijd in verhouding tot de levensverwachting: de leeftijd van het dier is relevant voor het garanderen van een evenwichtige levenscyclus.
- De algemene gezondheidstoestand van het dier: Het dier moet in goede, niet per se optimale, gezondheid verkeren. Als het dier een medische indicatie heeft kan het alsnog zeer geschikt zijn voor herplaatsing, op voorwaarde dat er een realistische en redelijke behandeling voorhanden is, zodat de prognose op lange termijn goed is.
- De psychologische/sociale toestand van het dier: bijvoorbeeld de gevolgen van de proeven op het dier, de soort en het soortspecifieke gedrag.
- Indien van toepassing, de impact van operaties die voorafgaand aan de herplaatsing nodig zijn.

3. Voorbereiding voor herplaatsing

Als eenmaal duidelijk is welke dieren vrijgegeven worden, moeten deze verder worden voorbereid op hun nieuwe thuis. Bij het voorbereiden van dieren op hun verhuizing of vertrek, moet rekening worden gehouden met socialisatie, gewenning, training en veterinaire verzorging.

a. Socialisatie, gewenning en training

Een instelling die dieren vrijgeeft voor adoptie is wettelijk verplicht een herplaatsingsprocedure toe te passen, die de socialisatie van de vrij te geven dieren garandeert. Ook gewenning en training zijn van belang. Programma's voor socialisatie, gewenning en training

verlagen de stressrespons van dieren die worden geconfronteerd met een nieuwe situatie, zoals bezoekers van de instelling en proeven. Het socialisatieprogramma moet zijn gericht op het verminderen van de stress tijdens het verblijf in het laboratorium/het verloop van de dierproeven én een bijdrage leveren aan de aanpassing aan de leefomgeving. Er kunnen kleine wijzigingen aan het programma worden aangebracht om dit speciaal af te stemmen op herplaatsing door situaties na te bootsen die zich in de nieuwe leefomgeving van de dieren zouden kunnen voordoen. Het is raadzaam om dieren in het laboratorium in het kader van het normale gewenningsproces zo veel mogelijk bloot te stellen aan verschillende visuele, tactiele en auditieve prikkels.

b. Veterinaire zorg

Streng toezicht op de gezondheid van proefdieren is al een voorwaarde voor de verzorging en het gebruik daarvan maar een aanvullende specifieke beoordeling door een dierenarts en bevestiging van vaccinatie en certificering zijn essentieel. De dieren moeten worden ontwormd en er moet een geschikte vorm van anticonceptie worden overwogen. Er zullen gezondheidsrapporten beschikbaar worden gesteld en er zal advies worden gegeven met betrekking tot eventuele zoönosen. Zo komt *Campylobacter* in de meeste hondenpopulaties voor; het is meestal asymptomatisch, maar kan wel op mensen worden overgedragen. In niet-humane primaten kunnen virussen zoals herpes B voorkomen, die dodelijk kunnen zijn voor mensen. Een virusstatus op zich is geen reden om niet tot herplaatsing over te gaan. Als een dier een medische indicatie heeft waarvoor een realistische en redelijke behandeling bestaat, kan het

dier nog altijd zeer geschikt zijn voor herplaatsing. Er moet beleid worden overeengekomen voor dergelijke gevallen, inclusief behandelingen die voorafgaand aan het vrijgeven van de dieren moeten worden uitgevoerd.

Het is mogelijk dat een dier voorafgaand aan de vrijgave voor herplaatsing een operatie moet ondergaan om geïmplanteerde instrumenten te verwijderen. Tegen dergelijke operaties bestaan a priori geen juridische bezwaren.¹⁴ Het doel van een dergelijke operatie is om verder lijden tot een minimum te beperken. De dierenarts beslist of er wel of niet wordt geopereerd, op basis van een beoordeling van de verwachte impact van de operatie, de verwachte kwaliteit van leven op de lange termijn én de balans daartussen. De pijn en het leed die een dergelijke ingreep kan veroorzaken moeten dus worden gecompenseerd door het te behalen welzijn. Het is raadzaam om beleid te ontwikkelen voor het ethische kader, om te kunnen bepalen of een dergelijke ingreep wel of niet moet worden uitgevoerd.

4. De geschiktheid van de nieuwe leefomgeving beoordelen

De geschiktheid van de nieuwe leefomgeving is bepalend voor het slagen van herplaatsing. Het borgen van het welzijn van het dier heeft daarbij absolute prioriteit en het is essentieel om criteria te specificeren die dit mogelijk maken.

¹⁴ Hoewel een hersteloperatie geen proef is, is de Wet op de dierproeven (Wod) in essentie gebaseerd op artikel 1b van de Wod. Volgens artikel 13d van de Wet op de dierproeven kan een dier alleen voor adoptie worden vrijgegeven als (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu; en (c) passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

Criteria waarbij rekening moet worden gehouden bij het selecteren van een nieuw thuis zijn onder andere:

- De motivatie van de nieuwe eigenaar
- Inzicht in de algemene, soort specifieke behoeften
- Inzicht in de individuele behoeften van het dier dat wordt geadopteerd
- De financiële middelen en tijd die beschikbaar zijn om de verantwoordelijkheid voor een dier te nemen
- Aansluiting van de omgeving van het nieuwe thuis op de behoeften van het dier.

De nieuwe leefomgeving van het dier moet voldoen aan de behoeften (en mogelijke problemen) van het dier. Daarom is het noodzakelijk dat relevante informatie wordt uitgewisseld en mensen goed worden geïnformeerd en uitgerust. Aanbevolen wordt om relevante informatie over het dier zoals opgenomen in de Codes of Practice aan de nieuwe eigenaar(s) van het dier te verstrekken, samen met advies m.b.t. het voldoen aan de individuele, specifieke eisen van het dier.

5. Herplaatsing via een derde partij

Het is raadzaam om een gespecialiseerde partij, met ervaring op het gebied van de herplaatsing van voormalige proefdieren, bij het proces te betrekken. Dit kan een partij zijn die zich specifiek bezighoudt met herplaatsing binnen de vergunninghoudende instelling, of een externe partij. Daaronder vallen geregistreerde goede doelen en natuurparken, die specifieke deskundigheid hebben voor het beoordelen van de geschiktheid van een dier voor herplaatsing, advies kunnen geven over training en gedragsbeheersing, socialisatietrajecten en rehabilitatieprogramma's kunnen opstellen

en de geschiktheid kunnen beoordelen van de eindbestemming of tijdelijke verblijfplaats van dieren.

6. Follow-up

Elk dier reageert anders op de herplaatsing naar een nieuwe omgeving. Om te garanderen dat het welzijn van het dier niet in het geding komt, wordt een follow-up geadviseerd nadat het dier een bepaalde tijd in de nieuwe omgeving heeft doorgebracht. Door middel van een follow-up op locatie kan het gedrag van het dier in zijn nieuwe omgeving worden beoordeeld, waarbij tegelijk gelegenheid is om eventuele gebeurtenissen of problemen te bespreken.

Advies kan worden verstrekt door deskundige en competente personen, bijvoorbeeld een daartoe aangewezen persoon bij de vergunninghoudende instelling, een speciaal aangewezen lokale dierenarts of, als er een herplaatsingsorganisatie betrokken is, een van de medewerkers daarvan. Indien nodig kan er specialistisch advies worden ingewonnen bij een gedragsdeskundige of dierenarts.

Voor dieren die niet gewend raken aan hun nieuwe thuis moet een andere oplossing worden gezocht. Daarbij is het mogelijk dat het dier weer terugkeert naar de herplaatsingsorganisatie. In dat geval wordt beoordeeld waarom het dier niet kon wennen en of het dier geschikt is voor een leven als huisdier. De redenen waarom het dier niet heeft kunnen wennen moeten zorgvuldig worden geanalyseerd. Als het dier dan geschikt blijkt voor een nieuwe herplaatsing moet al het redelijke worden gedaan om ervoor te zorgen dat die poging wel slaagt. Daarbij kan worden gedacht aan het inschakelen van een (veterinair)

gedragwetenschapper of andere specialist om de geschiktheid van het dier en de toekomstige eigenaar te beoordelen en de gedragsverandering en -beheersing van het dier in de nieuwe omgeving te begeleiden.

7. Financiële en juridische aspecten

Het is aan alle bij de herplaatsing betrokken partijen om overeenstemming te bereiken over de kosten waarmee de herplaatsing gepaard gaat. Kosten worden onder andere gemaakt voor:

- De voorbereidingen voor elk dier
- Een operatie (indien van toepassing)
- Het opstellen van de documentatie over de gezondheid, het gedrag, het karakter en de (medische) geschiedenis van het dier
- Vervoer
- Medicijnen die het dier nodig heeft (indien van toepassing)
- Follow-upbezoeken

Het is belangrijk om de juridische aspecten van het eigendom te onderzoeken en vast te leggen. Daarbij kan worden gedacht aan de verantwoordelijkheden m.b.t. langdurige medische verzorging, de besluitvorming aangaande de permanente, definitieve bestemming van het dier en de procedure in geval van een mislukte herplaatsing.

Aanbevolen wordt dat fokkers, vergunninghoudende instellingen, herplaatsingsorganisaties en andere betrokken partijen samen een oplossing vinden voor het delen van de kosten van het herplaatsingsproces.

Bijlage 5. Overweging van de uitkomsten van de externe (maatschappelijke) consultatie

Op 27 november 2015 heeft de maatschappelijke consultatie plaatsgevonden in Den Haag. Tijdens deze bijeenkomst hebben de onderstaande organisatie hun inbreng geleverd.

Het NCad heeft uit de geluidsopnamen van de bijeenkomst aanbevelingen gedestilleerd, die vervolgens ter akkoord zijn voorgelegd aan de betreffende groeperingen. PETA en Holland BIO, die beide niet aanwezig waren tijdens de consultatie, hebben hun input schriftelijk ingediend.

Hieronder worden per onderwerp de door de aanwezige organisaties geaccordeerde aanbeveling weergegeven, waarbij telkens wordt aangegeven of de betreffende aanbeveling is meegenomen in het advies van het NCad. Wanneer dat niet het geval is, wordt daarvan kort de reden aangegeven.

- Biomedical Primate Research Centre (BPRC)
- Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)
- Ministerie van Economische Zaken
- Nederlandse Vereniging voor proefdierkunde (NVP)
- Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (NFU)
- Three R's Alternatives Initiating Network (TRAIN)
- Wil Research namens de industrie
- Stichting Stimuleringsfonds Alternatieven voor Proefdieren
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) Nederlands Instituut voor Neuroscience
- Centrale Commissie Dierproeven (CCD)
- Departement Pathobiologie (Anatomie & Fysiologie), faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht
- Stichting Hulp en Herplaatsing Huisdieren (SHHH)
- Dierenbescherming
- Instantie voor Dierenwelzijn Universiteit Utrecht
- Stichting AAP
- Een dier een vriend
- Stichting Animal Rights
- Stichting dierenasiels en internet
- Stichting dierenvangnet
- Dierencoalitie

1. Het 'ja tenzij'-principe

Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (NFU)

- Na afloop van een experiment kunnen ook andere toepassingen volgen, zoals hergebruik. Hergebruik wordt toegestaan omdat het zinnig en nuttig is, om te voorkomen dat er grotere aantallen proefdieren gefokt worden dan nodig is.

In advies meegenomen: ja

- Kwaliteit van leven zou leidend moeten zijn, een goede borging van het kwaliteit van leven is belangrijk om te voorkomen dat er eindeloos lijden ontstaat.

In advies meegenomen: ja

- Het maatschappelijk draagvlak zou tot uitdrukking kunnen komen in fondsenwerving, waarmee het publiek een aandeel heeft in de financiering.

In het advies meegenomen: ja

- Honden zijn goed trainbaar, katten zijn veel autonomer in hun gedrag. De voorspelbaarheid van het gedrag van een kat in huis in vergelijking met de huisvestingomstandigheden tijdens een proef kan beperkter zijn dan die van honden.

In advies meegenomen: ja

Stichting Stimuleringsfonds Alternatieven voor Proefdieren

- Het is belangrijk om ook te kijken naar de juridische kant. De aansprakelijkheid is daarbij een belangrijke factor om in overweging te nemen.

In advies meegenomen: ja

Stichting dierenasiels en internet

- Het is belangrijk dat eigenaarschap van het dier goed geregeld is, bijvoorbeeld via een contract. Ook is het belangrijk dat de aansprakelijkheid, wat met name een probleem is bij medische kosten, goed geregeld is.

In advies meegenomen: ja

Wil research namens de industrie

- Hergebruik zou prioritair moeten zijn voor adoptie, omdat het bijdraagt aan een lager proefdiergebruik. Ook komt het de kwaliteit van vervolgstudies ten goede als je meer weet over een dier.

In advies meegenomen: ja, tenzij hergebruik niet ethisch verantwoord is.

- Daarnaast is het ook belangrijk dat er aandacht is voor het stoppen van de verantwoordelijkheid van de instellingen bij vertrek van een dier. Verantwoordelijkheid die tot in het oneindige draagt zou een probleem kunnen worden.

In advies meegenomen: ja

Stichting Animal Rights

- Wij vinden het belangrijk om adoptie wettelijk vast te leggen, zodat het niet vrijblijvend is om dieren wel of niet ter adoptie aan te bieden.

In advies meegenomen: nee, het NCad acht een wettelijke verplichting nu te opportuun.

Dierenbescherming

- Dieren die uit een laboratoriumomgeving komen hebben aparte aandacht nodig.

In advies meegenomen: ja

- Zodra de opvang en herplaatsing van dieren een zekere omvang heeft, is het Besluit Houders van Dieren van toepassing. Dat is al aan de orde vanaf ongeveer twintig dieren per jaar.

In advies meegenomen: ja

- Het meekrijgen van zoveel mogelijk goede informatie aan de voorkant is enorm belangrijk, in situaties waarin je zelf niet kunt gaan kijken.

In advies meegenomen: ja

Stichting AAP

- Degenen die in de opvang en rehabilitatie van dieren actief zijn, kunnen ook toegevoegde waarde leveren bij het bepalen of een dier geschikt is voor adoptie.

In advies overgenomen: het NCad heeft dit punt deels in het advies opgenomen; het betrekken van een externen in het beoordelingsproces of een dier al dan niet geschikt is voor herplaatsing wordt naar inzicht van de vergunninghouder besloten.

Stichting Hulp en Herplaatsing Huisdieren (SHHH)

- Een vroege socialisatie maakt een enorm verschil in het adoptieproces. Het is daarom van belang dat daarmee direct bij de fokker begonnen wordt.

In advies meegenomen: ja

Nederlandse Vereniging voor proefdierkunde (NVP)

- Om adoptie te laten plaatsvinden, dient er voldoende maatschappelijke capaciteit aan adoptanten te zijn.

Ter kennisname aangenomen.

- Er zijn ook alternatieven: oudere honden bijvoorbeeld zouden, als zij niet geschikt gemaakt kunnen worden om in een huishouden geplaatst te worden, gepensioneerd kunnen worden in een grote roedel.

Ter kennisname aangenomen.

Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht

- Om goede dierenartsen op te leiden, is onderwijs in anatomie broodnodig. Op dit moment kunnen we niet beschikken over voldoende honden en katten voor het onderwijs. Die hebben we warm nodig om ze te kunnen balsemen met formaline, zo'n preparaat volgen we 3 jaar.

Ter kennisname aangenomen.

Centrale Commissie Dierproeven (CCD)

- Wanneer een dier geplaatst wordt bij een particulier, is het belangrijk om de follow up goed in kaart te hebben. Onvoorziene omstandigheden kunnen altijd optreden, ook bij proefdieren. Het is de vraag of normale asielinstellingen wel de juiste plek zijn om deze dieren op te vangen. Er is expertise voor nodig, met name als het om herplaatsen van proefdieren gaat.

In advies meegenomen: ja

2. Welke partijen vervullen welke rol in het adoptieproces?

Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (NFU)

- Er is een belangrijke taak neergelegd bij de Instantie voor Dierenwelzijn, deze dient namelijk een beleid voor het instituut neer te leggen. Het zou aanbevelingswaardig zijn als daarbij een proces wordt beschreven dat niet pas in gang wordt gezet als het dier ter adoptie wordt aangeboden, maar dat ook in vroeg stadium aspecten zoals socialisatie van dieren worden meegenomen in de werkwijze.

In advies meegenomen: ja

- Het adoptieproces moet groeien in de praktijk, dat kan niet wettelijk afgedwongen worden.

In advies meegenomen: ja, het NCad acht het momenteel niet opportuun om het herplaatsen van dieren wettelijk verplicht te stellen.

Dierencoalitie

- Het zou goed zijn om tot een soort levensloopbenadering te komen: de verantwoordelijkheid t.a.v. proefdieren begint bij hun geboorte en eindigt bij het bereiken van hun eindbestemming.

In het advies meegenomen: Het NCad heeft de zogeheten ketenbenadering meegenomen in haar advies. Ook in de verantwoordelijkheid voor de dieren is deze gedachtegang gevolgd.

- In de beoordeling of een dier al dan niet geadopteerd of geëuthanaseerd moet worden zouden ook opvanglocaties, die kunnen helpen bij de rehabilitatie, iets te zeggen moeten hebben. Zij kunnen dat vanuit hun expertise goed beoordelen.

In advies overgenomen: het NCad heeft dit punt deels in het advies opgenomen; het betrekken van een externen in het beoordelingsproces of een dier al dan niet geschikt is voor herplaatsing wordt naar inzicht van de vergunninghouder besloten.

- Het zou de betrokken instanties sieren als zij verantwoordelijkheid nemen.

In advies meegenomen: ja

- Goede omstandigheden voor proefdieren vroeg in hun leven maken de eventuele latere pensionering niet alleen makkelijker maar ook goedkoper. Problemen die voorkomen worden, hoeven dan ook niet worden opgelost.

In advies opgenomen: ja; het NCad verstaat onder goede omstandigheden onder andere het socialiseringsproces.

Een dier een vriend

- Maatschappelijke organisaties zouden nauwer betrokken moeten zijn bij de uitvoering, die zouden kunnen kijken naar het belang van het individuele dier.

In advies overgenomen: het NCad heeft dit punt deels in het advies opgenomen; het betrekken van een externen in het beoordelingsproces of een dier al dan niet geschikt is voor herplaatsing wordt naar inzicht van de vergunninghouder besloten.

Dierenbescherming

- Ik zou niet pleiten voor meer directe invloed in de uitvoering, maar wel zorgen dat er gewoon meegekeken wordt bij het beoordelingsproces of een dier geschikt is om ter adoptie te worden aangeboden.

In advies overgenomen: het NCad heeft dit punt deels in het advies opgenomen; het betrekken van een externen in het beoordelingsproces of een dier al dan niet geschikt is voor herplaatsing wordt naar inzicht van de vergunninghouder besloten.

Stichting AAP

- Dierenwelzijnsorganisaties vinden het belangrijk om in het adoptieproces ervoor te zorgen dat de aspecten van vermindering en vervanging van dierproeven door alternatieven onverminderd geborgd worden.

Ter kennisname aangenomen.

Stichting Animal Rights

- Wij vinden het belangrijk dat er een gezamenlijk standpunt ingenomen wordt, zodat niet elke vergunninghouder eigen beleid voert en zodat het duidelijk is wat van iedereen verwacht wordt. Als medische centra, universiteiten en de industrie per tak beleid gaan voeren, hoeft niet elke instelling zelf het wiel uit te vinden.

In advies meegenomen: ja.

Nederlandse Vereniging voor proefdierkunde (NVP)

- Het zou goed zijn om ernaar te streven om aan te sluiten bij bestaande infrastructuur. De infrastructuur moet gewoon goed functioneren. Je kunt regels opstellen en voorwaarden benoemen, maar in de uitvoering moet het vooral functioneel zijn. Als er bestaande systemen zijn, moeten we proberen daarbij aan te sluiten.

In advies meegenomen: ja.

3. De kostenverdeling

Dierenbescherming

- Naast directe kosten is het ook belangrijk om te kijken naar het gehele systeem en hoe bepaalde kosten in het systeem geïncorporeerd kunnen worden. Het is belangrijk om organisaties die bij adoptie betrokken zijn te faciliteren.

In advies meegenomen: ja.

Stichting Hulp en Herplaatsing Huisdieren (SHHH)

- Ook de maatschappij heeft belang bij dierproefgebruik. Degene die voor het huisdier gaat zorgen geeft een vergoeding, dat geeft de verantwoordelijkheid weer. Bovendien wil je niet als herplaatser van proefdieren een bron van gratis dieren worden, daarmee vervuil je het denken over herplaatsen.

In advies meegenomen: ja.

Stichting AAP

- Laboratoria zouden moeten bijdragen aan de kosten van het verdere levensonderhoud van het dier, ook na de proeven. Dat soort budgetten moeten opgenomen worden in de begrotingen voor onderzoeken en op die manier ook doorberekend worden naar de eindgebruiker, c.q. de maatschappij.

In het advies meegenomen: Het NCad hanteert bij de kosten voor het levensonderhoud van dieren de ketenbenadering.

Een dier een vriend

- Als je dieren gebruikt in een experiment heb je de verantwoordelijkheid dat de zorg van de dieren tot het einde der dagen goed geregeld is.

In het advies meegenomen: Het NCad hanteert bij de verantwoordelijkheid voor het levensonderhoud van dieren de ketenbenadering.

Stichting Dierenvangnet

- Het is belangrijk dat laboratoria zelf meebetalen.
- Er is wel een onderscheid tussen laboratoria en instellingen die zelf medicijnen ontwikkelen, die hebben het financieel wat beter. Het moet voor een faculteit wel haalbaar zijn dat een dier geadopteerd kan worden.

In advies opgenomen: nee.

Nederlandse Vereniging voor Proefdierkunde (NVP)

- De vergunninghouder heeft natuurlijk een verantwoordelijkheid in deze. Er moet wel voor gewaakt worden dat de kosten niet dermate hoog worden, dat besloten wordt eventuele adoptie zelf te gaan regelen, in plaats van aan te sluiten bij bestaande goedlopende adoptie instellingen. Anders krijg je een versplintering in het veld die moeilijk kwalitatief onder controle te houden is. Er zijn namelijk al systemen die blijken te werken.

In advies meegenomen: ja.

Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (NFU)

- Er is een wezenlijk verschil tussen enerzijds het adopteren van dieren door particulieren, waarbij een transitie plaatsvindt, die aandacht en geld kost, maar ook een einde heeft, en anderzijds de pensionering van proefdieren, waarbij de termijn, de gebeurtenissen en de kostenopbouw een lastig punt zijn.

In advies meegenomen: ja.

- Bovendien is men in Nederland voor 70 procent van de onderzoeksfinanciering afhankelijk van subsidiegelden. In de kosten van onderzoek moet Nederland concurrerend kunnen zijn.

Ter kennisname aangenomen.

- Er is maatschappelijke vraag naar dierproeven, vaak indirect, de maatschappij als geheel is ook verantwoordelijk en de verantwoordelijkheden en dilemma's kunnen breder gedeeld worden, door bijvoorbeeld fondsenwerving of door te kijken naar de overheid.

In advies meegenomen: ja.

Schriftelijke inbreng

PETA

- Het is essentieel dat een definitie van ‘adoptie’ wordt aangenomen dat een duidelijk precedent schept voor het behoud van de belangen van het dier.

In advies meegenomen: ja.

- Het oprichten, bevorderen en onderhouden van een goede verzorgingscultuur, is fundamenteel als aan juridische, ethische en dierenwelzijnsverplichtingen moet worden voldaan. Bovendien kan het voortbrengen van een verzorgingscultuur onder personeel van proefdierinstellingen, helpen de integriteit en het gedrag van het personeel te bevorderen om dierenwelzijn te verbeteren.

In advies meegenomen: ja.

- Geregistreerde dierenorganisaties en wildreservaten kunnen instellingen een samenwerkingsofferte bieden en kunnen helpen met specifieke deskundigheid bij de beoordeling van de geschiktheid van het dier voor adoptie of vrijlating, bij het adviseren over training en gedragsmanagement, bij het ontwerpen van passende socialisatie- en rehabilitatieprogramma's, en bij de beoordeling van de geschiktheid van woningen of leefmilieu-locaties om de dieren te ontvangen.

In advies overgenomen: het NCad heeft dit punt deels in het advies opgenomen; het betrekken van een externen in het beoordelingsproces of een dier al dan niet geschikt is voor herplaatsing wordt naar inzicht van de vergunninghouder besloten.

- Het is zinvol om de geschiktheid van de verblijven van het nieuwe thuisplek te beoordelen. Beoordeling van de geschiktheid van de nieuwe verzorger en omgeving kan van cruciaal belang zijn voor de

succesvolle adoptie van dieren. Het liefst heeft de nieuwe verzorger ervaring in de behoeften van de diersoort, toegang tot passende veterinaire zorg en is bevoegd in de zorg, behandeling en voeding van het dier/de dieren.

In advies meegenomen: ja.

- De instelling moet de nieuwe verzorger richtsnoeren verstrekken over de verzorging van het dier, zoals het verwijzen naar passende websites over dierenverzorging en links naar gemeenschappelijke adviesbronnen.

In advies meegenomen: ja.

- Wanneer dieren als gezelschapsdier worden geadopteerd, moeten instellingen een aanspreekpunt binnen de organisatie bepalen, in het geval dat de dierenarts van de nieuwe verzorger extra informatie nodig heeft over de geschiedenis van het dier om te helpen met doorlopende zorg.

In advies meegenomen: ja.

- Als goed gebruik dient een instelling een noodplan te hebben voor gevallen waarin dieren niet aan hun nieuwe thuisplek gewend kunnen raken.

In advies meegenomen: ja.

HollandBIO

Het welzijn van het dier, de kwaliteit van leven, dient altijd voorop te staan. Aandachtspunten daarbij zijn dan:

- De afweging of het eventueel extra ongerief dat een dier nog zou moeten doorstaan voordat het voor adoptie geschikt is opweegt tegen de kwaliteit van leven daarna.

In advies meegenomen: ja.

- De mate van socialisatie die nodig voor een geslaagde adoptie
In advies meegenomen: ja.
- De mogelijkheid van hergebruik. Dit beperkt het aantal proefdieren en ook het aantal te fokken proefdieren.
In advies meegenomen: ja, tenzij hergebruik niet ethisch verantwoord is.
- Het aanbieden en regelen van de adoptie van voormalige proefdieren dient te geschieden via een onafhankelijke organisatie. Dit ter bescherming van zowel het proefdier zelf als de organisatie waar het proefdier vandaan komt.
In advies meegenomen: nee, het NCad acht het voornamer dat het een ter zake deskundige organisatie betreft.

Schriftelijke inbreng in aanvulling op inbreng tijdens maatschappelijke consultatie

Stichting Animal Rights

- Als herplaatsing niet dwingend wordt vastgelegd zal elke vergunninghouder eigen beleid gaan voeren. Dat houdt in dat een groot aantal gezonde ex-proefdieren niet uitgeplaatst zal worden. Uit onze ervaring met bijvoorbeeld de Code Openheid Dierproeven blijkt dat elke vergunninghouder hier anders mee omgaat.
In het advies meegenomen; nee, het NCad acht het momenteel niet opportuun om het herplaatsen van dieren wettelijk verplicht te stellen.
- De kosten zullen voor alle partijen helder moeten zijn zodat herplaatsing soepel kan verlopen.
In advies meegenomen: ja.

Stichting dierenasiels en internet

- Bij een aantal proefdieren is aandacht besteed aan het ‘schoon’ aanleveren van de dieren om versturende invloeden tijdens de proefperiode te kunnen uitsluiten. Na hun ontslag zullen zij dan bepaalde voeding moeten leren eten, een begeleidend voedingsadvies is in dat geval op zijn plaats.
In advies meegenomen: ja.

Bronnen

British Union for the Abolition of Vivisection *Homing companion animals from laboratories. Our position.*

Laboratory Animal Science Association (2004) *Guidance on the Rehoming of Laboratory Dogs. A report based on a LASA working party and LASA meeting on rehoming laboratory animals.* <http://www.lasa.co.uk/PDF/LASA%20Guidance%20on%20the%20Rehoming%20of%20Laboratory%20Dogs.pdf>.

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (2014) *Gebruik van niet-humane primate (NHP) als proefdier. Nut en noodzaak?* Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Ortolani, A., & Ohl, F. (2014). *Hondenwelzijn – een nieuw perspectief.* Utrecht: Universiteit Utrecht.

RVO.nl *Bedrijfsmatig huisdieren houden.*
<https://mijn.rvo.nl/bedrijfsmatig-huisdieren-houden>.

European Commission (2010) *Directive 2010/63/EU, on the protection of animals used for scientific purposes.*
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:276:0033:0079:en:PDF>.

Animals in Science Regulation Unit (2015) *Advice Note 03/2015. Rehoming and setting free of animals.* https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/470146/Advice_Note_Rehoming_setting_free.pdf.

National Centre for the Replacement, Refinement & Reduction of Animals in Research *Housing and husbandry.* Geraadpleegd op <http://www.nc3rs.org.uk/our-resources/housing-and-husbandry>.

Met dank aan de volgende experts

Voor de beantwoording van de adviesvraag heeft het NCad twee ad hoc werkgroepen met experts uit het werkveld ingesteld met het verzoek het opstellen van een Code of Practice voorstel voor de herplaatsing van honden en katten en een voor de pensionering van niet-humane primaten. Als overkoepelend document is door beide werkgroepen een raamwerk opgesteld dat toepasbaar is op meer diersoorten.

In de werkgroep voor de honden en katten zaten de volgende experts: Harry Blom, Elly von Jessen, Ed Pols, Karel van Stokkom, Alexandra Moesta.

In de werkgroep voor de niet-humane primaten zaten de volgende experts:
Dana Bezdickova, Harry Blom, Peter Janssen, Annet Louwerse, Jan Langermans, Chris Klink, Kris Meurrens, Wineke Schoo.





Dit is een publicatie van het Nationaal Comité advies
dierproevenbeleid (NCad)

Postbus 20401

2500 EK Den Haag

0900 2800028

Ncad@minez.nl

www.NCadierproevenbeleid.nl

Publicatiedatum: maart 2016

Publicatienummer: 201606

Het NCad is ingesteld voor de bescherming van dieren die worden gebruikt voor wetenschappelijke doeleinden en voor onderwijs. Het NCad brengt zichtbare verbeteringen tot stand gericht op het Vervangen, Verminderen en Verfijnen (3V's) van dierproeven en de ethische toetsing daarvan om daarmee het proefdiergebruik te minimaliseren, zowel nationaal als internationaal.